

Tabu teme u romanima Ivane Šojat

Klarić, Tamara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:813850>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-06**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Tamara Klarić

TABU TEME U ROMANIMA IVANE ŠOJAT

Diplomski rad

Zagreb, travanj 2024.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Tamara Klarić

TABU TEME U ROMANIMA IVANE ŠOJAT

Diplomski rad

Mentorica rada:

izv. prof. dr. sc. Marina Gabelica

Sumentorica:

Kristina Giacometti, predavač

Zagreb, travanj 2024.

Sažetak:

Suvremena hrvatska književnost za mlade sve je više otvorena za obradu tabu tema. U prošlosti se književnost za mlade uglavnom smatrala pedagoškim sredstvom, a teme su se birale tako da budu primjerene mladoj dobi čitatelja. Međutim, posljednjih se desetljeća književnost za mlade oslobađa pedagoških ograničenja i fokusira na literarne komponente. Kao rezultat toga, u književnosti za mlade sve su prisutnije teme koje se u prošlosti smatrale tabuima, kao što su droga, društvene nejednakosti, vršnjačko nasilje, disfunkcionalna obitelj i mnoge druge. Iz tog razloga dio diplomskog rada govori o razlici između dječje književnosti i književnosti za mlade, ali u radu je glavni naglasak stavljen na stvaralaštvo suvremene hrvatske književnice Ivane Šojat koja u svojim romanima na otvoren, iskren i neposredan način progovara o tabu temama. Korištenjem sustava za tumačenje romana Gaje Peleša analizirani su njeni romani za mlade *Oblak čvoraka* (2021) i *Zmajevi koji ne lete* (2020). Zaključak ističe da je razdoblje adolescencije produženo, a mladi su izloženi većem broju izazova. Tabu teme više nisu neprihvatljive, a hrvatska književnost za mlade ih obrađuje na kvalitetan i poučan način. To pomaže mladima da se suoče s izazovima i izgrade zdrave životne vrijednosti.

Ključne riječi: hrvatska književnost za mlade, Ivana Šojat, tabu teme

Abstract:

Contemporary Croatian young adult literature is open to addressing taboo topics. In the past, young adult literature was primarily seen as an educational tool and served a pedagogical purpose, so back then the topics were chosen to be suitable for young recipients. However, in recent decades young adult literature has liberated itself from pedagogical constraints, shifting its focus towards literary elements. As a result, themes that were once considered taboo, such as drug abuse, social inequalities, peer violence (bullying by schoolmates), dysfunctional families are becoming increasingly prevalent in young adult literature. Due to this reason, one part of the paper discusses the distinction between children's literature and young adult literature. Nevertheless, the focus of the paper lies in the literary works of contemporary Croatian author Ivana Šojat, who addresses taboo topics in her novels in an open, honest and straightforward manner. Her novels *A Flock of Starlings* and *Dragons That Don't Fly* were analysed using Gajo Peleš's novel interpretation system. The conclusion emphasizes that the period of adolescence is prolonged, and young people are exposed to a greater number of challenges. Taboo topics are no longer unacceptable, and Croatian young adult literature deals with them in a valuable and educational manner. This approach empowers young people to navigate challenges and build positive life values.

Keywords: Croatian young adult literature, Ivana Šojat, taboo topics

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. SUVREMENA HRVATSKA DJEČJA KNJIŽEVNOST I KNJIŽEVNOST ZA MLADE	3
2.1. Dječji roman i roman za mlade	5
2.2. Tabu teme u hrvatskoj književnosti za mlade	6
3. KNJIŽEVNO STVARALAŠTVO IVANE ŠOJAT	10
4. TABU TEME U ROMANIMA IVANE ŠOJAT	12
5. ANALIZA ROMANA	16
5.1. Izražajna forma romana - sintaktička razina	16
5.1.1. <i>Pripovjedač i fokalizacija</i>	16
5.1.2. <i>Fabula</i>	17
5.2. Sadržajna forma romana - semantička razina	19
5.2.1. <i>Tema romana</i>	19
5.2.2. <i>Narativne figure - analiza likova</i>	20
5.3. Analiza romana Oblak čvoraka	22
5.3.1. <i>Pripovjedač i fokalizacija</i>	22
5.3.2. <i>Fabula</i>	23
5.3.3. <i>Tema romana</i>	26
5.3.4. <i>Narativne figure</i>	27
5.4. Analiza romana Zmajevi koji ne lete	31
5.4.1. <i>Pripovjedač i fokalizacija</i>	31
5.4.2. <i>Fabula</i>	32
5.4.3. <i>Tema romana</i>	36
5.4.4. <i>Narativne figure</i>	37
6. ZAKLJUČAK	44
LITERATURA	45
Izjava o samostalnoj izradi rada	48

1. UVOD

Diplomski rad će se baviti temom tabua u romanima Ivane Šojat, a općeniti cilj rada je na primjeru njenih romana prikazati način na koji suvremeni hrvatski pisci za djecu i mlade progovaraju o takvim temama.

Dječja književnost i književnost za mlade¹ dugo je pripadala pedagoškom području, a onda se šezdesetih godina prošlog stoljeća u većini europskih zemalja javljaju pisci koji pišu djela koja nemaju snažnu pedagošku orijentaciju. U sedamdesetim godinama u književnost za mlade ušle su nevesele moderne teme. Ruše se tabui i sve češće javljaju se motivi seksa i razvoda braka. Osamdesetih godina još uvijek je prisutna slična raznovrsnost turobnih tema, a ono što se piše za mlade u dobi od dvanaest i više godina je literatura za čitanje dobro informirane djece modernog doba. Sve su teme dopuštene, ne postoje tabu teme (Težak, 1998). Tabu teme u književnosti za mlade nisu posljedica zabrana, nego dvojbi, odnosno primjerenosti nekih tema za njihovu dob.

Na temelju informacija o tabu temama koje su obrađene u hrvatskoj književnosti za mlade i književnom radu Ivane Šojat, kreirana je tema ovog teorijskog diplomskog rada. U prvom poglavlju bit će objašnjene osnovne značajke suvremene hrvatske dječje književnosti i načini na koje se ona približava mladim čitateljima. Prikazat će se početak unošenja tabu tema krajem devedesetih godina u hrvatsku književnost za mlade, kao i prikazivanje tamnije strane života kako bi se djeca pripremila za stvarnost. Bit će spomenuta razlika dječje književnosti od književnosti za mlade po tematici i načinu obrade, a naglašena je i činjenica kako je u književnosti za mlade roman najčešća književna vrsta. U drugom poglavlju bit će razmotrene tabu teme u hrvatskoj književnosti za mlade. Bit će prikazano da su posljednjih nekoliko desetljeća u književnosti za mlade tabu teme sve prisutnije, kao posljedica društvenih promjena te kako se književnost za mlade oslobađa pedagoških ograničenja i fokusira na literarne

¹ U teorijskoj literaturi postoji terminološki prijedor oko termina romana za mlade. Dubravka Težak u članku „Dvije spisateljice romana za mlade odrasle“ (2008) navodi sintagme koje se pojavljuju u svjetskoj književnosti (*književnost za mlade odrasle*, *adolescentska književnost*, *tinejdžerska književnost*), a potom naglašava termine *omladinska književnost* i *književnost za mladež* koji se koriste u Hrvatskoj. Autorice Hameršak i Zima koriste termin *adolescentska književnost* (2015, str. 339-349). One su adolescentsku književnost odvojile od dječje književnosti opravdavajući to prisustvom književnog sustava namijenjenog adolescentima. U ovom radu koristit će se termin *književnost za mlade*.

komponente. U sljedeća dva poglavlja prikazat će se stvaralaštvo književnice Ivane Šojat i koje se tabu teme javljaju u njezinim romanima. U posljednjem dijelu rada su u komparaciju postavljena jedina dva romana za mlade koje potpisuje spomenuta autorica: *Oblak čvoraka* (2021) i *Zmajevi koji ne lete* (2020). Tabu teme su interpretirane kroz narativne značajke koje uključuju pripovjedača, fokalizaciju i fabulu (sintaktička razina) te temu i narativne figure (semantička razina).

U zaključku rada bit će istaknuta činjenica da se suvremena hrvatska književnost za mlade bavi temama kao što su droga, društvene nejednakosti, vršnjačko nasilje, disfunkcionalna obitelj i mnoge druge. Ove tabu teme u romanima za mlade mogu se koristiti za edukaciju mladih i pomoći im da se suoče s teškim temama i pronađu načine da se nose s njima. Također, mogu pomoći mladima da razviju kritičko mišljenje i da se suprotstave društvenim normama koje mogu biti štetne.

2. SUVREMENA HRVATSKA DJEČJA KNJIŽEVNOST I KNJIŽEVNOST ZA MLADE

Iako se već ranije mogao primijetiti početak nove, drugačije poetike u dječjoj književnosti,² početna godina koja se smatra početkom novije dječje književnosti je 1956. godina kada Ivan Kušan objavljuje *Uzbunu na Zelenom Vrhu*, a Grigor Vitez zbirku pjesama *Prepelica*³. Hranjec ovo razdoblje naziva Kušanovim i Vitezovim dobom. Po prvi puta je ta književnost više usredotočena na osobu koja je čita (Hranjec, 2009).

U sedamdesetim godinama 20. stoljeća zapravo je započela suvremena hrvatska dječja književnost. To je bila najava novog, suvremenog razdoblja koje su obilježila djela nastavljača.⁴ Jezična igra, zaigranost, ironizacija spram društvene zbilje ili književnih kanona, žanrovska neodređenost, parodija klasične književnosti i svete baštine, hiperboličnost, citatnost, trivijalizacija, sinkronijske sveze s masovnom kulturom i sklonost neknjiževnim tvorbama temeljna su obilježja toga razdoblja (Hranjec, 2008). „Dječja hrvatska književnost napokon je stekla pravo građanstva, našla se, kako bi se reklo. Javlja se mnoštvo imena, a određen broj njih posvećuje se samo stvaranju za djecu, zamjetna je tematska i stilska raznovrsnost” (Hranjec, 2006, str. 118).

Nakon stvaranja hrvatske države i dramatičnog Domovinskog rata, uočljivo je uranjanje te dječje književnosti u stvarnost. Današnja dječja književnost ističe se potpunim usmjerenjem prema čitatelju, dopuštajući tako čitateljima da sudjeluju u oblikovanju njezine poetike. Pored toga, neke karakteristike postmodernističke interpretacije mogu se zapaziti u suvremenim tekstovima. Ako se pogleda suvremena faza i ako je usporedimo s prijašnjim dječjim hrvatskim razdobljima, očito je da prevladavaju proza, romani i manje prozne cjeline. U suvremenoj dječjoj prozi, tematski i izražajno, postoji nekoliko prevladavajućih cjelina: bajkovite i fantastične strukture,

² Novi pristup dječjoj književnosti koji je prijemčiv djeci nazire se već nakon objave zbirki Zlate Kolarić-Kišur (*Zimska priča*, 1950; *Po sunčanim stazama*, 1951); Branka Halusa (*Pjesma radosti*, 1952) i Bore Pavlovića (*Konj i kola*, 1954).

³ Zbirka *Prepelica* predstavlja potpuno novi način poimanja dječje književnosti, dakle odbacuje se konvencionalni pristup književnosti kao sredstvu poučavanja i umjesto toga se naglašava jezična igra i vedrina.

⁴ Hranjec navodi da su nastavljači Pajo Kanižaj, Luko Paljetak, Hrvoje Hitrec, Sunčana Škrinjarić, Nada Iveljić i Višnja Stahuljak (2006, str. 117).

stvarnosne teme, poglavito urbana svakodnevnica, krimi strukture, tabuističke teme, povijesne teme i bibliostrukture (Hranjec, 2008).

U hrvatskoj književno-teorijskoj literaturi dječja književnost je definirana kao književnost koja obuhvaća djela koja su po temama i formi primjerena djeci. Dječja književnost je namijenjena djeci u dobi od 3 do 14 godina, iako su neka književna djela s vremenom postala prikladna upravo za tu skupinu. (Crnković, 1990).

Crnković je 1997. godine pokušao definirati razdjelnicu dječje književnosti od književnosti za mlade.⁵ Zaključuje da je razlika između dječje književnosti i književnosti namijenjene mladima u tematici i izrazu. Dječja književnost bavi se temama kao što su djetinjstvo, igra, prijateljstvo, dječje simpatije i sretan završetak. Prema Crnkoviću sve je to „odnio vjetar u romanu za mlade odrasle, baš kao jednostavan izraz i jezik s eventualno nešto žargona" (Zima, 2008). Prema njemu, književnost namijenjena mladima može se baviti temama i pitanjima koja su relevantna za tinejdžere i mlade kao što su pubertet, tjeskobe odrastanje, teškoće u prihvaćanju društva (Zima, 2008).

Hranjec navodi da se dječja književnost javlja „u nizu oblika, od slikovnice do tinejdžerskog romana" (Hranjec, 2006, str. 8), a definirajući dječji roman u trapericama, postaje zagovornikom dobne podjele dječje književnosti. Budući da je dominantna vrsta u književnosti za mlade roman, u nastavku će se pokušati objasniti razlike između dječjih romana i romana za mlade.

⁵ Milan Crnković je za ovu vrstu književnosti predložio pojam *estovačka književnost* koji je izveo od „nastavka -est za brojeve od jedanaest do devetnaest" (Crnković, 1997, str. 13). Riječ je o terminološkim prijedporima o kojima je već pisano u uvodnome dijelu rada.

2.1. Dječji roman i roman za mlade

U književnosti za mlade najčešća književna vrsta je roman. Roman je književna vrsta koja omogućuje istraživanje tema koje su relevantne za mlade ljude. Kao takav, može pružiti uvid u psihologiju i emocije tinejdžera, kao i u društvene probleme s kojima se oni suočavaju. Roman je književna vrsta koja je prilagođena interesima i sposobnostima mladih ljudi. Uglavnom je napisan jednostavnim i jasnim jezikom, a njegova fabula je dinamična i uzbudljiva.

Romani namijenjeni djeci i mladima razlikuju se po dobi glavnih likova. U većini romana, likovi se određuju prema njihovoj školskoj dobi. Zbog toga, granice između romana za djecu i romana za mlade obično su osnovnoškolska i srednjoškolska dob. Dob glavnih likova ima velik utjecaj na teme i stil pisanja romana. Romani za djecu često obrađuju teme koje su prikladne za osnovnoškolsku dob, kao što su prijateljstvo, igre, avanture, zaljubljivanje i društveni aspekti. Stil pisanja u takvim romanima je jednostavan i lako razumljiv. S druge strane, romani za mlade se bave temama koje su prikladne za tinejdžere, kao što su sazrijevanje, tjeskobe vezane uz odrastanje, obiteljski odnosi, ljubavni problemi, seksualna iskustva, a ponekad se dotiču i tema smrti, bolesti, ovisnosti, nasilja i drugih oblika zlostavljanja. U užem smislu, romani za djecu se odnose na one u kojima su glavni likovi djeca osnovnoškolske dobi, dok romani za mlade pretpostavljaju književne junake srednjoškolce ili mlade ljude do dvadesete godine života.

Posljednjih godina primjetan je značajan porast popularnosti romana namijenjenih mladima u dobi od dvanaest do osamnaest godina. Kao što je rečeno u uvodu, u ovome radu su analizirani romani za mlade autorice Ivane Šojat *Oblak čvoraka* i *Zmajevi koji ne lete*. Naglasak u analizi je na tabu temama koje se sve češće uključuju u romane za mlade jer im mogu pomoći da se suoče s realnošću svijeta u kojem žive.

2.2. Tabu teme u hrvatskoj književnosti za mlade

Tabu je, „u prenesenom smislu, ono što je strogo zabranjeno, što ne podliježe nikakvoj kritici ili sumnji, što nije dopušteno pitati ili o čemu nije dopušteno razmišljati, što treba ostati tajnom”⁶

U prošlom stoljeću, sedamdesetih godina, u svjetskoj se književnosti sve češće progovara o tabu temama za mlade odrasle, dok su u hrvatskoj književnosti one prisutne krajem devedesetih godina (Težak, 2008).

U stvari, knjiga bi trebala postati obavezna lektira za mnoge roditelje i odgajatelje jer izlaže svijet osjećaja, promišljanja, problema i najdubljih tajni, koje danas imaju tinejdžeri. U njima se iskreno progovara o svemu što tinejdžere muči, kao i o mnogim tabuima o kojima ne mogu razgovarati s roditeljima i odgajateljima i ne mogu ih detabuizirati. Većina odraslih odavno je zaboravila s kojim problemima su se susretali sami za vrijeme svog odrastanja. Oni i dalje vjeruju u mit sretnoga, bezbrižnoga djetinjstva, koje potječe od pedagoga Jeana Jacquesa Rousseaua iz 18. stoljeća. Prema njihovim uvjerenjima, djetinjstvo je prije svega vrijeme nedužnosti, koju odrasli moraju zaštititi pod svaku cijenu i sačuvati djecu od gadosti svijeta. Začuđujuće je da se za ovakvo stajalište i danas zalažu neki roditelji i učitelji, ali i mnogi kritičari i stručnjaci iz područja književnost za mlade (Lavrenčić Vrabec, 2002).

Sociolozi, psiholozi i pedagozi zaključuju da je odrastanje za djecu i tinejdžere danas mnogo teže nego što je to bilo nekad. Uz to, odrastanje traje duže. Ljudi ostaju u dobi mladosti duže. Njihova ispitivanja pokazuju da tinejdžerske godine počinju ranije nego u prethodnim generacijama i da se prijelaz na status odrasle osobe, što je tradicionalno označeno zaposlenošću i ekonomskim osamostaljivanjem, produžuje u drugo desetljeće, pa čak i na početak trećeg životnog desetljeća. Primjer tematskih kategorija tabua, uglavnom iz svjetske književnosti za mlade, kako ih je nabrojila Lavrenčić Vrabec (2002), mogao bi se koristiti kao orijentir. Sadržaji za djecu i mlade koji se smatraju tabuima su narkomanija, spolnost, tinejdžerska trudnoća, spolno iskorištavanje, silovanje, homoseksualnost, nasilje, smrt, bolest, religija, ekologija –

⁶ Tema vršnjačkog nasilja ne spominje se u teorijskoj literaturi koja se bavi sistematizacijom tabu tema.

nuklearna katastrofa, beskućništvo, neonacizam, strah, rastava roditelja, kazna, osveta, svjetonazor.

Tradicionalno, pedagogija je bilo glavno područje književnosti za mlade. Ovaj proces bio je neraskidivo povezan s postupnom depedagogizacijom pisanja i kritičkog vrednovanja (Kobe, prema Lavrenčić Vrabec, 2002). Takva situacija održala se sve do dvadesetog stoljeća i bila je važna za znatan dio europskih država. Isto se odnosi za činjenicu da su literarne komponente bile važnije od moralno odgojnih. Čini se razumljivo da su tabu teme prodrle tako kasno zbog načina razvoja književnosti za mlade i njene povijesti. Ako se istražuje povijesno prisustvo i davanje važnosti tabu temama u europskoj i američkoj književnosti za mlade, šezdesete godine 20. stoljeća su jasno označile prekretnicu. Tabui su prvo počeli padati u američkoj književnosti za mlade i u liberalno orijentiranim državama Skandinavije. Do tog značajnog razvoja došlo je na području romana za mlade, mladenačke beletristike u američkoj književnosti (Lavrenčić Vrabec, 2002).

U književnosti za mlade tabu teme nisu rezultat zabrana, nego pedagoških dilema. Takve teme su tabu jer odrasli nisu sigurni jesu li primjerene mladenačkoj dobi. Drugim riječima, u književnosti nema zabranjenih tema. Sve u životu može biti predmet književne analize. Međutim, postavlja se pitanje vrijede li ti isti kriteriji u književnost za mlade. Današnji civilizacijski trenutak, moderno stanje duha istupa s idejom da ideja slobode znači da je sve dopušteno, a to se izravno tiče književnosti za mlade. Budući da više nema granica između vrućih ili neprimjerenih tema, svi zidovi su uklonjeni, prepoznaju se mnoge teme koje su u starijoj književnosti za mlade bile nezamislive. One uključuju drogu, erotiku (seks), začecje, rođenje, neizlječive bolesti i smrt (Hranjec, 2008).⁷

Sljedeći tematski kompleks je tabu tema vršnjačkog nasilja koje može nastati kao posljedica odrastanja u disfunkcionalnim obiteljima. Zlostavljači često imaju nizak prag tolerancije na frustraciju, ponašaju se impulzivno i prisutan je nedostatak empatije prema žrtvi koje imaju nisko samopoštovanje i nemaju povjerenja u odrasle. Vršnjačko nasilje ima niz ozbiljnih posljedica koje mogu trajati do odrasle dobi. Osim direktnog

⁷ Tema vršnjačkog nasilja ne spominje se u teorijskoj literaturi koja se bavi sistematizacijom tabu tema.

nasilja koje podrazumijeva isključivanje iz društva, manipulaciju, udaranje, zadirkivanje, zastrašivanje, prisutno je i zlostavljanje u virtualnom svijetu. Virtualno zlostavljanje djeci i adolescentima daje lažan osjećaj sigurnosti jer su mišljenja da za takav oblik nasilja neće biti odgovorni jer se skrivaju iza računala što je mnogo lakše nego zlostavljati licem u lice. U Hrvatskoj je uspješno provedena kampanja *Prekini lanac* koju su proveli UNICEF i Hrabri telefon, a nastala je kao odgovor na traženje učenika, roditelja i nastavnika (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012). Na vrlo zanimljiv i humorističan način, koristeći se žargonima, o ovoj aktualnoj temi progovara Siniša Crnk u romanu *Nulti sat* (2013) u kojem se obrađuju teme vandalizma i verbalnog nasilja među učenicima viših razreda osnovne škole.

Nažalost, tema ovisnosti je vrhunac suvremene tabu teme, jer su droga, ovisnici i razni oblici narkomanije postali sveprisutni u modernom društvu uz dalekosežne posljedice. Knjiga *Mi djeca s kolodvora Zoo*⁸ prvi put je objavljena u Njemačkoj 1978. godine. Knjiga je autobiografija Christiane F., mlade žene koja je postala ovisnica o heroinu. Knjiga je prevedena je na više od trideset jezika, uključujući i hrvatski jezik. U Hrvatskoj je knjiga prvi put objavljena 1980. godine u prijevodu Mirjane Buljan. Knjiga je bila vrlo kontroverzna kada je prvi put objavljena. Neki su smatrali da je knjiga previše eksplicitna i da bi mogla biti štetna za mlade čitatelje. Međutim, knjiga je također bila hvaljena zbog svoje iskrenosti i realizma.

U Hrvatskoj je problem ovisnosti zahvaćen koncem devedesetih godina prošlog stoljeća kada je dobio vrijednu potrebnu prezentaciju u knjigama *Kad pobijedi ljubav* (1997) Maje Brajko–Livaković, *Ljudi bez mjesta* (1998) Tonče Anković, *Čarobni prosjak* (1999) Sunčane Škrinjarčić i *Zeleni pas* (2009) Nade Mihelčić.

Do modernog razdoblja, hrvatska dječja književnost je izbjegavala narative o erotskim temama, dolasku na svijet ili seksualnim odnosima. Kada su takve teme postale aktualizirane, primjerice kod Stjepana Jakševca, Mladena Kušeca i drugih, predstavljale su se diskretno, nenametljivom strukturom te uglavnom u stihu. Današnja književnost se udaljava od implicitna i nenametljiva pristupa, odnosno fabularna konstrukcija je odgojno dvojbeno bez obzira na malodobne čitatelje kojima su tekstovi

⁸ Izvorni naziv romana na njemačkom jeziku je *Wir Kinder vom Bahnhof Zoo*.

primarno namijenjeni. *Djevac ili Patnje mladog Petra* (2005) Silvije Šesto Stipaničić primjer je romana za to (Hranjec, 2008).

Tri romana su spoj ljubavne teme i teme bolesti: *Čvrsto drži joy-stick* (1994) Josipa Cvenića, *Poljubit ću je uskoro, možda* (2000) Šime Storića i *Gumi-gumi ili djevojčica koja je preskočila nebesa* (2001) Zorana Pongrašića. Način na koji se teme isprepliću nije slučajnost. suočavajući se s opakom bolešću, autori vide izlaz u ljubavi i podršci druge osobe, a u ovoj temi to je specifičan način na koji djeluje tekst. Razumljivo je da se smrt ne pojavljuje često u temama za pisanje suvremene hrvatske književnosti za mlade. Kao i u stvarnom životu, smrt nije tabuizirana, već se jednostavno ne smatra privlačnom (Hranjec, 2008).

Tabuističkim temama mogu se pridružiti i one kojima je podloga Biblija i Bog. Suvremeno razdoblje književnosti za mlade odvija se u dva sustava ili dva svjetonazora. Prvi je ostavio tragove u mentalnom sklopu hrvatskog naroda između pedesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća. To je dovelo do gotovo potpune nezainteresiranosti za biblijske teme, odnosno tema nije bila popularna. Nekadašnji tabui u književnosti koji su zasnovani na totalitarnim elementima ateizma, danas su zamijenjeni paradigmom potrošačkog društva i hedonizma koja je u suprotnosti s religijskom i duhovnom tematikom. Zapravo se radi o tematskom sklopu. Ipak, usprkos svemu tome, uslijedile su knjige s biblijskim temama među kojima je potrebno izdvojiti djela *Divlji konj* (1989) Božidara Prosenjaka i *Priča o Luki* (1997) Bernarda Jana (Hranjec, 2008).

3. KNJIŽEVNO STVARALAŠTVO IVANE ŠOJAT

Književnica Ivana Šojat rođena je 1971. godine u Osijeku, gdje je završila gimnaziju (novinarsko usmjerenje) i dvije godine studija matematike i fizike na Pedagoškom fakultetu. Zapravo, njen studij je kraju priveo Domovinski rat u koji se još početkom kolovoza 1991. godine uključila kao dragovoljac. U Zboru narodne garde prošla je protutenkovsku obuku te je kao pripadnica HOS-a na bojištu provela godinu i pola. Od 1992. do 1993. godine radila je kao tajnica i prevoditeljica u Uredu Ministarstva obrane Hrvatske za odnose s UN-om i Europskom unijom. Preselila se u Belgiju 1993. godine i tamo završila studij francuskog jezika. Vratila se u Hrvatsku 2001. godine i zaposlila u Hrvatskom narodnom kazalištu u Osijeku. Aktivan je član Hrvatskog društva književnika od 2003. godine. Na lokalnim izborima 2017. godine bila je kandidat Hrvatske demokratske zajednice za gradonačelnika Osijeka, a sada je urednica kazališnih izdanja.

Književnica Šojat prevodi s francuskoga i engleskoga jezika, a između ostalih, prevela je i knjige Amélie Nothomb, Rolanda Barthesa, Raymonda Carvera, Gaoa Xingjiana, Pat Barker, Nuruddina Faraha, Alice Sebold, Moussa Nabatija, Luca Bessona, Paula Austera i Mathiasa Énarđa. Suradnica je književnih revija: *Književna revija* (prijevodi: M. Couturier, R. Barthes, Lecarne), *Europski glasnik* (prijevodi: E. Brogniet, J.-L. Wauthier, Deblue), *Mogućnosti*, *Književna rijeka* (poglavlje vlastitog romana *Šamšiel* i poezija, te prijevod poezije belgijskog pjesnika S. Delaivea), *Zarez* (poezija), *Quorum*, *Kolo*, *Nova Istra* (vlastita poezija), *Vijenac*, *Dubrovnik*, *Forum*, *Književna Republika*, *Poezija*, *Riječi*, *The Ugly Tree* i *Le Fram* (vlastita poezija na francuskome jeziku) (Karlović, 2023).

Kao pjesnikinja, esejistica, prozaistica i romansirerka, iza sebe ima pet zbirki poezije: *Hiperbole* (2000), *Uznesenja* (2003), *Utvare* (2005), *Sofija plaštevima mete samoću* (2008) i *Ljudi ne znaju šutjeti* (2016). Izdala je zbirku eseja *I past će sve maske* (2006), četiri zbirke novela: *Kao pas* (2006), *Mjesečari* (2008), *Ruke Azazelove* (2011) i *Emet i druge priče* (2016). Objavila je romane: *Šamšiel* (2002), *Unterstadt* (2009), *Ničiji sinovi* (2012), *Jom Kipur* (2014), *Ezan* (2018) i *Štajga ili put u maglu* (2021) i *Sama* (2022) te romane za mlade *Zmajevi koji ne lete* (2020) i *Oblak čvoraka* (2021). Također je objavila i slikovnice *Heliot*, *zmaj gnjezdaš* (2015) i *Selina i mrakovi* koju je

ilustrirala Andrea Petrlik (2018). Slikovnica *Heliot, zmaj gnjezdaš* priča je o baki, njezinu unuku i zmaju. Dječak je nestašan, nemiran, neposlušan i neuredan. Pravi živi dječak. Prepredena, lukava i mudra, dobra baka zna i uspijeva dječaka dovesti u red. *Selina i mrakovi* slikovnica, koju su napisala Ivana Šojat govori o temi koja je bliska svakom djetetu, a to je strah od mraka.

Njezini naslovi nagrađivani su više puta. Roman *Šamšiel*, nagrađen je na Kozarčevim danima u Vinkovcima Poveljom za uspješnost, a 2010. godine roman *Unterstadt* osvaja nagradu za književnost Vladimir Nazor, nagradu Ksaver Šandor Gjalski za najbolji roman, nagradu Fran Galović za najbolje prozno djelo zavičajne tematike, nagradu Josip i Ivan Kozarac za knjigu godine. Godine 2016., 2018. i 2019. njezine kratke priče *Hrabrost*, *Vilinjska kosa* i *Ponori* nagrađene su prvom, odnosno drugom nagradom za kratku priču Ranko Marinković Večernjeg lista, dok je 2015. u ZKM-u je premijerno izvedena njezina duodrama *Elza hoda kroz zidove*, koja je iste godine proglašena Najboljim novim dramskim tekstom, te ovjenčana nagradom portala Teatar.hr. Za cjelokupan umjetnički rad i promicanje hrvatske kulture u zemlji i inozemstvu, 2016. godine odlikovana je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića. Dobitnica je i nagrade Mato Lovrak za roman *Oblak čvoraka* 2021. godine. Djela Ivane Šojat do sada su prevedena na razne jezike kao: engleski, njemački, francuski, bugarski i makedonski jezik.

4. TABU TEME U ROMANIMA IVANE ŠOJAT

Sve teme koje su se svojedobno smatrale tabuom, sada se obrađuju kod domaćih i stranih autora. Raspon tema je postao vrlo širok te uključuje prve ljubavi i seksualna iskustva, trudnoću, incest, silovanje, kao i komplicirane i često okrutne odnose u obitelji s naglaskom na alkoholizam i druge poroke. Bježanje od kuće s ciljem izbjegavanja roditeljskog nadzora i ograničenja, prijestupništvo i ovisnosti, bolest i smrt su neke od obrađenih tabu tema (Šimić Tonin, 2019). Današnji autori shvaćaju mračnu stranu života ili različite nijanse života i mladima pružaju informacije što trebaju znati o životu. Ovime se misli na prikaz stvarne realnosti, jer u životu nije sve med i mlijeko. Život donosi puno poteškoća s kojima se djeca moraju susretati od vremena kada su rođena. Dakle, odlaganje razgovora o problemima može uzrokovati negativne posljedice.

Autorica Ivana Šojat u svojim romanima progovara o tabu temama i društvenoj tematici na otvoren, iskren i neposredan način. Ona ne bježi od teških tema, već ih suočava i istražuje na način koji je i provokativan i poučan. U svojim romanima za odrasle, autorica progovara o tabu temama zlostavljanja u obitelji, rastava u obitelji, monotoniji braka, izvanbračnim odnosima, ravnopravnosti spolova, samoći, silovanju, nasilju nad ženama i poslijeratnih trauma. Probleme ovisnosti o alkoholu i drogama, pitanja iskrenog prijateljstva, odnosa u problematičnim obiteljima, vršnjačkog nasilja te pitanja identiteta neke su od tabu tema o kojima Ivana Šojat piše u romanima za mlade. Pišući slikovnice za djecu, zadire u tabu temu straha od osuđivanja roditelja i ismijavanja prijatelja.

Tabu teme u romanu *Unterstadt* autorice Ivane Šojat obrađene su kroz softificirani prikaz društvenih i političkih okolnosti 20. stoljeća koje se prelamaju preko leđa četiriju generacije rodbinski povezanih žena. Fenomenologija njihovih života u određenoj je mjeri usko povezana sa činjenicom da su njemačkog podrijetla, što je imalo čitav niz različitih implikacija na njihove životne sudbine. Životni izazovi i traume, kao i osobne tragedije, u ovom su romanu ispričane na način koji je neodvojiv od društveno-političkih mijena tog vremena, koje su obilježili ratovi i totalitarne ideologije koje se reflektiraju kroz širok spektar grubog narušavanja ljudskih prava. Spomenute pojave često su bile prešućivane, odnosno o njima nije smjelo glasno govoriti te su postale svojevrsni tabu.

U romanu *Ničiji sinovi* progovara o bračnom paru, Ivani i Marku, kojima se brak raspada. Marko, umirovljeni hrvatski branitelj traži utjehu u društvu prijatelja i alkoholu, pokušavajući potisnuti ratne traume. Ivana je mlada žena koja ostaje bez posla i nosi krivnju zbog pobačaja i pred djetetom pokušava održati privid idile. Ona je nesretna jer se nije ostvarila onako kako je kao djevojka iz fine obitelji mogla. Šojat prikazuje kako ljubav nestaje, te kako krizne situacije razorno djeluju na ljubav. Roman je podijeljen na dva dijela, svaki iz perspektive jednog od glavnih likova. Ivana je obrazovana i ambiciozna žena koja želi uspjeti u karijeri. Međutim, njezini se planovi mijenjaju kada se udaje za Marka. Marko je traumatiziran ratom i povučen, a njegova borba s PTSP-om otežava njihov odnos. Roman je realističan prikaz bračnog života i posljedica rata na ljudsku psihu i slika dvoje ljudi koji se bore s vlastitim demonima. U romanu se govori o nekoliko tabu tema. Rat je tabu tema koju je Šojat obradila na realističan način, prikazujući posljedice rata, uključujući fizičke i psihičke traume. Marko se nosi s PTSP-om i traumama rata, što mu otežava normalan život. Psihičko zdravlje je tabu tema o kojoj se ne govori javno i ljudi se boje priznati da imaju psihičkih problema. Marko se bori s depresijom, ali mu je teško potražiti pomoć jer stigmatizacija mentalnog zdravlja može otežati ljudima da dobiju pomoć koju trebaju.

Pišući o izuzetno aktualnoj temi, nezadovoljstvu branitelja, općoj krizi morala, bijegu mladih stručnjaka u druge zemlje i pokvarenosti političara, Šojat je napisala zanimljiv roman o hrvatskom branitelju, primatelju mnogih odlikovanja, ali i njegovoj borbi s PTSP-om. Roman *Jom Kipur* je prepun snažne energije i oštre kritike negativnosti koje su se u Hrvatskoj dogodile od vremena Domovinskog rata do danas. Šojat je odabrala za naslov romana naziv židovskog praznika oprostaja, Jom Kipur (Dan pomirbe) i time odredila glavnu ideju romana - kako doći do pomirbe u prvom redu sa samim sobom. Roman govori o dva lika, Josipu Matijeviću, dragovoljcu Domovinskog rata, i Grguru Romiću, mladom psihijatru, koji se susreću u ordinaciji psihijatrijske bolnice. Josip Matijević je čovjek koji je preživio rat i logor, a Grgur Romić mladi psihijatar. Glavni junaci romana suočavaju se s vlastitim demonima i kroz njihove razgovore, autorica, istražuje teme rata, traume, pomirenja i oprosta. Tijekom romana, Josip i Grgur počinju se približavati. Josip polako počinje vjerovati Grguru, a Grgur počinje shvaćati Josipovu bol. Kroz njihove razgovore, oboje počinju mijenjati svoje stavove. Roman je snažna priča koja progovara o tabu temi ratnih trauma i govori o

posljedicama rata na ljudsku psihu. Josip, glavni lik romana preživio je rat i logor i sa sobom nosi teške traume. Jedna od glavnih tabu tema u romanu je ostavština Domovinskog rata. Josip, hrvatski branitelj, frustriran je i razočaran stanjem u Hrvatskoj nakon rata. On smatra da su zli pojedinci ukaljali pobjedu u ratu. Ova tema je još uvijek bolna i kontroverzna, a mnogi branitelji se osjećaju zanemareno i izdano od strane države (Krmpotić, 2015).

Kao što je već bilo riječi u uvodu ovog poglavlja, osim u romanima za odrasle, Šojat o tabu temama progovara i u romanima za mlade. Roman *Oblak čvoraka* obrađuje tabu teme vršnjačkog nasilja i potrage za vlastitim identitetom, temu imovinske nejednakosti, kao i temu nesigurnosti u vlastiti izgled, dok se roman *Zmajevi koji ne lete* bavi tabu temama ovisnosti o drogama, lažnim prijateljstvima, nesređenim obiteljskim odnosima i sramoti liječenja u psihijatrijskim ustanovama.

Vršnjačko nasilje u školama uobičajeno se odnosi na fizičke sukobe učenika ili manje uobičajeno, učenica. Iako je to prva poveznica, to nije najčešći ili najopasniji vid vršnjačkog nasilja. Mnogo je češće verbalno ili psihološko nasilje koje se očituje kroz uvrede, ponižavanje, širenje laži, s namjerom da se žrtvi nanese psihička bol. Takvo ponašanje se prečesto ne prepoznaje kao nasilje i pridaje mu se premalo pažnje. Bojčić i Mandić (2022) navode da u Hrvatskoj svaki četvrti učenik u školi gotovo svaki dan doživi najmanje jedan od oblika zlostavljanja. Roman *Oblak čvoraka* je priča o skupini mladih iz osmog razreda koje fizički i psihički maltretira nekolicina njihovih razrednih kolega. Šojat je u ovome romanu primarno usredotočena na tabu temu nasilja u osnovnoj školi, ali donekle obrađuje i problem podjele učenika s obzirom na financijske mogućnosti njihovih roditelja, kao i problem nesigurnosti djevojčica koja je povezana s njihovim fizičkim izgledom. Iako izvorno namijenjen mladoj publici, *Oblak čvoraka* je roman kojeg mogu čitati i odrasli

Budući da je nekoliko puta i sama svjedočila intervencijama hitne medicinske službe kada bi se neko dijete srušilo kao u napadu padavice, Ivana Šojat je odlučila razgovarati o tome s prijateljima, psihijatrima i doktorima medicine. Oni su je informirali o posljedicama konzumacije relativno nove droge - Osvježivača. Zbog doživljenih šokova, razgovarala je s prijateljima, psihijatrima i doktorima medicine, koji su je obavijestili o mladim ljudima koji se pretvaraju u zombije. Kada je saznala istinu o

nuspojavama konzumacije Osvježivača i doznala da zbog mišljenja drugih ljudi i jakog osjećaja srama, roditelji odbijaju djecu prepustiti stručnjacima za odvikavanje, Ivana Šojat odlučila je napisati roman za mlade *Zmajevi koji ne lete*. Usprkos upozorenjima medicinskih stručnjaka, zakonodavne vlasti nisu ništa poduzimale, a osvježivači su se mogli legalno kupiti po niskoj cijeni na mnogim kioscima (Šojat, prema Vlahović, 2020). Roman govori o trojici prijatelja koji se upuštaju u konzumaciju spomenute sintetske droge.

Šojat progovara o tabu temi straha u slikovnici *Selina i mrakovi*. Glavna junakinja slikovnice je djevojčica Selina koja se ne boji ničega osim mraka. Vrlo često, razni strahovi su sastavni dio života, ali se o njima ne progovora jer predstavljaju svojevrsnu društvenu sramotu. Osim straha od mraka, opisan je i strah od osuđivanja roditelja i ruganja vršnjaka.

5. ANALIZA ROMANA

Proučavanje književnosti trebalo bi nadilaziti puko prikupljanje činjenica o piscima i njihovim djelima. Umjesto toga, treba dati prednost razvoju čitateljskih vještina i sposobnosti interpretacije književnih tekstova. Gajo Peleš u svojoj knjizi *Tumačenje romana* (1999) interpretira roman kao strukturu koja se sastoji do dviju substruktura, a to su sintaktička i semantička. Sintaktička razina odnosi se na način na koji je tekst napisan, dok se semantička razina odnosi na njegovo značenje. Uz sintaktičku i semantičku razinu, Peleš dodaje i pragmatičku razinu, koja se odnosi na čitatelje i njihovu interakciju s tekstem, ali ova razina neće biti predmet analize u radu.

5.1. Izražajna forma romana - sintaktička razina

Prema sintaktičkoj substrukтури, roman je pripovjedni tekst koji se sastoji od dva osnovna elementa, a to su pripovjedač i fabula. Radnja se može iskazati na dva načina u kojima pripovjedač može pripovijedati o događajima, što se odnosi na prvi način, ili se radnja može prikazati kroz radnje i postupke likova. Roman može sadržavati i nekoliko fabularnih segmenata koji bi mogli biti i samostalna djela (Peleš, 1999). U okviru ovog diplomskog rada pri analizi su korištena dva osnovna elementa: pripovjedač i fabula.

5.1.1. Pripovjedač i fokalizacija

Unutar romana, pripovjedač se pojavljuje kao glas kroz koji je priča ispričovijedana pružajući uvid u likove, događaje, teme i ima presudnu ulogu u oblikovanju čitateljevog razumijevanja romana. Pripovjedači mogu biti sveznajući promatrači koji znaju sve o priči i likovima ili ograničeni pripovjedači s pristupom samo određenim perspektivama. Odabir stila pripovijedanja utječe na način na koji čitatelji prezentiraju i tumače informacije. Osim toga, ispitivanje pouzdanosti i pristranosti pripovjedača pomaže u otkrivanju skrivenih slojeva unutar pripovijesti.

Peleš u istoj studiji također spominje i teoriju pripovjedača Franza Stanzela (1979). Stanzel predlaže tri primarne narativne situacije: pripovijedanje u prvom licu, pripovijedanje u trećem licu te autorskog pripovjedača. Njegova teorija pojašnjava kako ti narativni glasovi oblikuju čitateljevo iskustvo.

Pripovijedanje u prvom licu uključuje pripovjedača koji je ujedno i lik unutar priče, nudeći subjektivnu i ograničenu perspektivu. Ovaj stil omogućuje čitateljima da se intimno povežu s pripovjedačevim mislima i emocijama, ali im ograničava pristup iskustvima drugih likova. S druge strane, pripovijedanje u trećem licu angažira vanjskog pripovjedača koji promatra i opisuje događaje s objektivnog stajališta. Ovaj pristup pruža širi pogled na svijet priče i omogućuje čitateljima da steknu uvid u perspektive više likova. Narativna situacija u trećem licu omogućuje cjelovitije razumijevanje radnje i njezine zamršenosti. Konačna narativna situacija koju Stanzel identificira jest ono što on naziva autorskim pripovijedanjem. U ovom slučaju, autorski glas nadilazi pojedinačne likove ili vanjskog promatrača, predstavljajući se kao autoritativna prisutnost koja kontrolira sve aspekte pripovijedanja. Ovaj tip pripovjedača često posjeduje sveznajuće znanje o mislima i motivacijama likova, dok održava distancu od njihovih emocionalnih iskustava.

Kada se analizira roman, važan aspekt koji treba uzeti u obzir je fokalizacija i gledište. Fokalizacija se odnosi na perspektivu kroz koju se priča prenosi, dok se točka gledišta odnosi na poziciju pripovjedača u odnosu na događaje i likove. Razumijevanje ovih koncepata može uvelike poboljšati razumijevanje pripovijesti i temu romana. Fokalizacija određuje iz čije perspektive se priča doživljava. Fokalizacija određuje iz čije perspektive se priča pripovijeda te uključuje ispitivanje tko ima pristup informacijama, mislima i osjećajima unutar pripovijesti. To se može kategorizirati u tri glavne vrste: fokalizacija u prvom licu (gdje je pripovjedač također lik), ograničena fokalizacija u trećem licu (gdje pripovjedač ima ograničeno znanje o mislima likova) i sveznajuća fokalizacija u trećem licu (gdje pripovjedač ima potpuni pristup svim mislima likova). Gledište se može podijeliti na dvije razine pri čemu prva razina podrazumijeva da pripovjedač ne sudjeluje u priči, a druga razina upravo obrnuto, odnosno sudjelovanje pripovjedača u priči.

5.1.2. Fabula

Prema Pelešu, fabula je slijed događaja u književnom djelu koji može biti kronološki ili nekronološki. Često se sastoji od četiri dijela, a to su uvod, zaplet, kulminacija (vrhunac) i rasplet. Uvod predstavlja početak priče i u njemu se upoznaju likovi, mjesto i vrijeme radnje. Zaplet je središnji dio priče i u njemu se događaju glavni

dogadjaji. Kulminacija je najvažniji dio priče i u njemu se događa vrhunac sukoba. Rasplet predstavlja kraj priče i u njemu se rješavaju sukobi i otklanjaju nedoumice.

Fabula se sastoji od niza događaja koji se događaju u književnom djelu. Ovi događaji mogu biti veliki ili mali, važni ili nevažni. Međutim, svi su oni povezani i čine jednu cjelinu. Manje događajne cjeline su događaji koji se odvijaju u relativno kratkom vremenu. Oni mogu biti povezani s jednim likom, mjestom ili sukobom. Veće događajne cjeline su skupovi manjih događajnih cjelina koje mogu predstavljati jednu fazu u razvoju priče ili jedan dio radnje. Poglavlja su manje događajne cjeline koje se nalaze u književnom djelu. Poglavlja su često povezana s jednim likom, mjestom ili sukobom.

Peleš navodi tri podjele fabule. Prva je podjela na linearnu i simultanu. Simultana fabula se razlikuje od linearne fabule po tome što se događaji ne odvijaju kronološkim redosljedom, već istovremeno u različitim vremenskim razdobljima. U linearnoj fabuli događaji se odvijaju jedan za drugim u istom vremenskom razdoblju (Peleš, 1999)

Sljedeća podjela je podjela na otvorenu i zatvorenu fabulu. Otvorena je fabula ona kod koje je završetak teksta postavljen, ne kao nepromijenjeno stanje, nego kao situacija iz koje će proizaći novi događajni niz situacija na koju se može nastaviti fabula drugog romana. Kod zatvorene fabule to nije moguće, najčešće je tomu razlog tragični završetak glavnog junaka. U otvorenoj fabuli, čitatelju je ostavljeno da sam donese zaključak o tome što se dogodilo ili što će se dogoditi. U zatvorenoj fabuli, čitatelju je jasno što se dogodilo i kako je priča završila (Peleš, 1999).

Zadnja podjela koju Peleš navodi jest podjela na vanjsku i unutarnju fabulu. Vanjsku fabulu određuje kao onu „u koju su uključeni likovi samo kao sudionici događaja, ali ne i kao kazivači. Lik je podređen pričanju neovisnog pripovjedača, a njegova se uloga svodi samo na sudjelovanje u radnji” (Peleš, 1999, str. 94). Vanjska fabula se odnosi na vanjske događaje u priči, odnosno na radnje i sukobe koji se odvijaju u stvarnom svijetu. To su događaji koje čitatelji mogu vidjeti i čuti, a koji se odvijaju u prostoru i vremenu. Unutarnja fabula se odnosi na unutarnje događaje u priči, odnosno na misli, osjećaje i iskustva likova. To su događaji koji se odvijaju u umu likova, a koje čitatelji mogu samo pretpostavljati ili razumjeti iz njihovih postupaka i

govora. Vanjska fabula se može opisati kao *što se događa*, dok se unutarnja fabula može opisati kao *što se događa u likovima* (Peleš, 1999).

5.2. Sadržajna forma romana - semantička razina

Suvremena teorija analize romana prednost je dala izrazu i sintaksi nad semantikom pripovjednog teksta. Ovaj pristup daje važnost na onoga na koji se način priča, a ne na o čemu se priča. Nije to bilo slučajno, jer se izražajni elementi teksta mogu prilično jasno odrediti, dok rasprava o sadržaju ili značenju priče često podrazumijeva subjektivno tumačenje ili osobno procjenjivanje onoga o čemu se priča (Peleš, 1999).

Iz ovoga slijedi da se ne može objektivno govoriti o elementima koji čine sadržaj i oblikuju temu pripovjednog teksta. Ti su elementi pod utjecajem osobne perspektive svakog čitatelja. Drugim riječima, ti su elementi vrlo subjektivni i zbog toga se ne mogu prepoznati kao svojstvo teksta.

5.2.1. Tema romana

Iako teme i motivi igraju ključnu ulogu u razumijevanju ukupne poruke romana, oni sami po sebi nisu dovoljni za sveobuhvatnu semantičku analizu. Teme se odnose na središnje ideje ili koncepte koji se provlače kroz književno djelo, dajući uvid u autorove namjere ili komentare o širim društvenim ili filozofskim pitanjima. Motivi su, s druge strane, ponavljajući simboli ili slike koje pridonose razvoju ovih tema. Oni dodaju dubinu i složenost pripovijesti pojačavajući određene ideje ili ističući specifične aspekte priče. Međutim, oslanjanje samo na teme i motive može ograničiti razumijevanje semantičkog značaja romana. Semantička analiza uključuje ispitivanje ne samo onoga što je eksplicitno navedeno, već i onoga što se implicira ili zaključuje iz teksta.

U suvremenoj književnosti središnja točka interesa mladih ponajprije su teme koje se vrte oko različitih aspekata ljudskih odnosa, osobito onih između spolova i među vršnjacima. Teme kao što su školski i obiteljski problemi, koji obuhvaćaju sve dobne skupine, uključujući alkohol, pušenje, droge, rastuće nasilje prema sebi i drugome također su vrlo zanimljive. Očito je da književnost više ne bježi od istraživanja mračnih

strana života, umjesto toga, mladima služi kao medij za traženje odgovora na brojna pitanja. „Tematika igra ključnu ulogu u razlikovanju djela adolescentne književnosti ili književnosti za mlade, od onih namijenjenih djeci ili odraslima” (Martinović, Grgić, Kotromanović, 2019, str. 294). Tijekom tog razdoblja, u Hrvatskoj se pojavljuju djela za djecu i mlade koja se baziraju na tematici rata, ali i fantastične tematike. Vrijedno je istaknuti da se hrvatska adolescentna književnost u tematskom sadržaju počela usklađivati sa svjetskim trendovima tek devedesetih godina prošlog stoljeća. I u prvoj polovici 2000-ih, tabu teme nastavile su pobuđivati interes i autora i čitatelja. Taj trend zadržao se i dalje u drugim zemljama svijeta i Hrvatskoj književnosti gdje se knjige za mlade još uvijek bave teškim i kontroverznim temama. U suštini, primjetno je da nema tabu teme, jer se piše o svemu što se nekad smatralo zabranjenim temama (Martinović i sur., 2019).

5.2.2. *Narativne figure - analiza likova*

U knjizi *Tumačenje romana*, Peleš definira narativne figure kao „svaku odvojenu i determiniranu značenjsku jedinicu propovjednog svijeta” (Peleš, 1999, str. 223) te razlikuje tri vrste narativnih figura: psihemska narativna figura koja se odnosi na osobnost lika u romanu; sociemska narativna figura koja se odnosi na skupnost likova u romanu te ontemska narativna figura koja se odnosi na opstojanje likova u romanu. Analiza likova u romanima Ivane Šojat će se provesti pomoću psihemskih, sociemskih i ontemskih narativnih figura onako kako ih definira Peleš.

Psihemska narativnu figuru Peleš definira kao lik „fantom dokučen kombinacijom i trenutnim skupom elemenata” (Peleš, 1999, str. 229), što znači da je konstruiran od različitih elemenata, kao što su ime lika, fizički izgled, opisi, postupci i interakcije s drugim likovima.

Peleš naglašava da je sociemska narativna figura važna za razumijevanje društvenih osobitosti teksta jer pomaže da se shvati kako su pojedini likovi povezani jedni s drugima i kako oni doprinose ukupnom značenju romana. Prema Pelešu, različiti čimbenici mogu utjecati na to kako se likovi povezuju jedni s drugima. Peleš ističe da se sociemska narativna figura tvori od semema koji pripadaju različitim psihemskim figurama. Ova tvrdnja naglašava da sociemske figure nisu jednostavno skupovi likova

koji su povezani zajedničkim mjestom ili društvenim statusom. Umjesto toga, sociemske figure su složene strukture koje su formirane od različitih elemenata, uključujući opise, postupke i interakcije. Sociemska narativna figura omogućuje da pojedine figure niže semantičke razine istovremeno mogu dijeliti sastavnice s jedinicama iste ili više razine. Likovi u romanu mogu imati višestruke društvene identitete. Peleš stavlja naglasak da se sociemske figure mogu udruživati na različite načine. Na primjer, dvije sociemske figure mogu biti povezane rodbinskim vezama, gospodarstvenim ili ideološkim vezama. Sociemska narativna figura važan je alat za analizu i pomaže da se razumiju društveni odnosi između likova i shvate kako ti odnosi doprinose ukupnom značenju romana (Peleš, 1999).

Ontemska narativna figura romana je opća tema djela, ono što ga čini jedinstvenim i univerzalnim. To je najviša razina značenja romana, a obuhvaća sociemske i psihemske narativne figure. Ontemska narativna figura uključuje kategorije vremena, prostora i predmeta, a ne mora biti direktno povezana s likovima ili zapletom romana. Ona je šira perspektiva koja daje djelu dubinu i značenje (Peleš, 1999).

5.3. Analiza romana *Oblak čvoraka*

5.3.1. Pripovjedač i fokalizacija

U romanu je glavni lik Lucija, odlična učenica koja zbog puberteta doživljava fizičke promjene te traži vlastiti identitet. Lucija je pripovjedač u prvom licu i fokalizator u prvom licu, što znači da čitatelji priču doživljavaju iz Lucijine perspektive. Čitateljima je predstavljeno samo ono što Lucija vidi, čuje i zna, tako da mogu razumjeti njezine misli, osjećaje i iskustva. Nekoliko odlomaka u romanu učinkovito prikazuje Lucijinu osobnost, kao i njenu ulogu fokalizatora.

Na početku romana, nekoliko odlomaka otkriva puno o Lucijinoj osobnosti. Lucija spominje da je tijekom vikenda pročitala *Starac i more* i da je knjigu čitala „sporije nego ikad prije” (Šojat, 2021, str. 15) te sugerira da je priča imala dubok utjecaj na nju i da je znatiželjan i pažljiv čitatelj. Lucija je bila zbunjena određenim aspektima romana *Starac i more* ada ga je čitala prvi ili drugi put, ali kao pažljiva čitateljica zainteresirana je za razumijevanje knjige u cijelosti. Izjava kako je povrijeđena izrugivanjem drugih ribara pokazuje da je sposobna doživjeti duboke emocije i da je osjetljiva na ponašanje drugih ljudi. Lucijin zaključak o ljudskoj prirodi kako ljudi namjerno otežavaju stvari drugima jer je i njima teško, može se tumačiti na nekoliko načina. S jedne strane, to može biti odraz njezine vlastite otuđenosti i osjećaja da je svijet neprijateljsko mjesto. S druge strane, to može biti i njezin pokušaj da pronade smisao u negativnim iskustvima koja je doživjela. Sumnja u vlastiti zaključak sugerira da je otvorena za druge mogućnosti, jer nije spremna prihvatiti mračan pogled na ljudsku prirodu bez daljnjeg razmišljanja.

Još jedan primjer vrijedan pažnje je kada Sanda, predvodnica razrednih zlostavljača grubo vrijeđa Ružicu, Lucijinu najbolju prijateljicu. Lucija ništa ne poduzima da je zaštititi te je i sama svjesna da nije osobita prijateljica Ružici. Lucija je bila suočena s izazovnom i neočekivanom situacijom koja je ju je dovela do razmišljanja o svojoj ulozi promatrača u takvoj situaciji. Ona razmišlja čini li je šutnja i nepoduzimanje radnje čini gorom od onih koji se upuštaju u agresivno i uvredljivo ponašanje. U tom je trenutku preispitivala vlastite vrijednosti, kao što su osobna

odgovornost i odanost prijateljici. Te njene misli dovele su je do sumnje u samu sebe i propitivanje toga kako se postaviti u sličnim situacijama.

Osim toga, u sedmom razredu i Lucija je bila grubo vrijeđana. Vrijeđao ju je Darko na Sandinoj rođendanskoj proslavi, a njegove riječi „neću poljubiti ovu rugobu!” (Šojat, 2021, str. 57), snažno su odjekivale u Lucijinoj glavi. Bila je zbunjena, slomljena i povrijeđena.

Lucijino samopouzdanje vrlo je krhko. Kada se pogleda u ogledalo i trudi vidjeti vlastitu ljepotu, umjesto da se poveže s vlastitim izgledom, ona se osjeća kao da je iz ogledala netko drugi promatra. Ovakvi osjećaji sugeriraju da ima poteškoća s prihvaćanjem vlastite slike o sebi i pokazatelj su niskog samopouzdanja te unutarnje borbe s nizom raznih čimbenika, a prije svega s društvenim pritiscima o idealnoj ljepoti kakva se danas nameće putem medija te uvjetuje često nedostižan i štetan standard.

Lucija odrasta u obitelji u kojoj su ljubav i povezanost važni. Trenuci nježnih gesti i zajedništva roditelja unose osjećaj topline u njeno srce. Ona se nada da će jednog dana imati snažnu vezu s nekim poput one koju imaju njezini roditelji. Roditelje gleda s poštovanjem i divljenjem i u njima vidi sve što želi biti u vlastitom životu.

5.3.2. *Fabula*

Fabula u romanu je linearna, odnosno pripovjedač kroz Luciju koja je fokalizator govori o događajima koji se tijekom jedne nastavne godine. Pojavljuju se povremene retrospekcije kako bi se čitatelju pojasnio kontekst dugotrajnog vršnjačkog nasilja.⁹ Fabula se može okarakterizirati kao otvorena iz razloga što na završetku priče Lucija i Ružica upisuju srednju školu i naglašava se kako ih „čekaju još mnoge borbe“ (Šojat, 2021, str. 122) što upućuje na eventualne nastavke, a ne na konačan kraj. Međutim, u romanu je najviše istaknuta unutarnja fabula kroz koju autorica istražuje složene teme vršnjačkog nasilja, potrage za vlastitim identitetom i imovinske podjele u školskim klupama. Kao što je već bilo rečeno ranije, priča prati tinejdžericu koja prolazi burno

⁹ „Želim pridodati da Boga molim da ne padne snijeg. Zbog grudanja, zato što se sjećam snježne paljbe ispred škole, rугanja, otečena lica, mokre odjeće, plakanja u klozetu iz kojeg nisam htjela van, pa sam završila kod pedagoginje“ (Šojat, 2021, str. 8).

razdoblje odrastanja, boreći se s izazovima zlostavljanja od razrednih kolega i potrage za vlastitim identitetom. Korištenjem unutarnje fabule, autorica daje uvid u Lucijinu psihu.

Šojat uvodi mlade čitatelje u radnju i temu romana kroz nekoliko odlomaka. Na početku romana čitatelji upoznaju glavnu junakinju koja i započinje priču predstavljajući svoju najbolju prijateljicu Ružicu. Jednako kao i Lucija, Ružica je izrazito nesigurna pa svoje slike uređuje prije učitavanja na društvene mreže kako bi izgledala lijepo. Ona „voli te svoje slike jer na njima je onakva kakva bi voljela biti” (Šojat, 2021, str. 5). U uvodu se također spominje predvodnica razrednih zlostavljača iz grupe popularnih, Sanda. Ovdje je važno naglasiti da je i Lucija jedna od žrtava zlostavljača te da djevojčica misli kako bi je vršnjaci prestali maltretirati i ostavili na miru da je poput Sande. Uvod implicira i da je Lucija veoma motivirana djevojčica. Ponovnim čitanjem romana *Starac i more* željela je steći dublji uvid i razjasniti dijelove romana koji su joj prije bili nejasni. „Nisam čitala zbog dnevnika čitanja, nego zbog sebe, za sebe. Kako bih shvatila stvari koje su me zbunjivale kad sam priču pročitala prvi ili drugi put” (Šojat, 2021, str. 7). Rečenica pokazuje njenu želju za samopoboljšanjem i intelektualnim razvojem istraživanjem poznatog sadržaja iz različitih kutova.

Zaplet romana daje priči strukturu, smjer i napetost i sastoji se od nekoliko ključnih događaja koji pokreću fabulu prema vrhuncu. Posebno je značajna eskalacija verbalnog zlostavljanja u razredu, koja priči daje složenost. U osmom razredu, Ružica je bila žrtva verbalnog zlostavljanja od strane Sande, predvodnice razrednih zlostavljača. Sanda se rugala Ružičinoj vesti, „jesi li to babi uzela!” (Šojat, 2021, str. 16), koju joj je isplela mama od raznobojne vune jer nije imala novaca. Lucija koja je sjedila s Ružicom u klupi nije ništa poduzela u njenu obranu i shvatila da nije dobra prijateljica. Pitala se je li šutnja jednako okrutna kao i nasilje.

S obzirom na to da je se i Lucija tijekom sedmog razreda našla na meti zlostavljača zbog fizičkog izgleda, u nadi za prihvaćanjem u grupu popularnih, naivno je bila prihvatila Sandin poziv na rođendan. Na toj proslavi, u igri ljubljenja, Darko ionako nesigurnu Luciju naziva pogrđnim imenom. Vrijeđanje se nastavilo te je to ponižavanje

dovelo Luciju do toga da je dva tjedna bila kod kuće, povraćala i izbjegavala školu. Nakon što je otišla psihijatru, dijagnosticiran joj je gastritis.

U vrhuncu romana, Lucija konačno pronalazi snagu da se suprotstavi razrednim nasilnicima. Nekoliko je primjera odlomaka u romanu koji najbolje opisuju vrhunac. Jedan od primjera je trenutak u kojem se Lucija povjerava prijateljici Ružici izražavajući svoju frustraciju izjavom: „Izlažu nas mukama i pripisuju nam zasluge za naš trud. Kopiraju naše testove i ponašaju se prema nama kao prema budalama” (Šojat, 2021, str. 67). Lucija predlaže plan da se nasilnicima daju netočni odgovori na sutrašnjem testu iz matematike. Iako većina zlostavljenih strahuje od osвете, Lucija čvrsto vjeruje u snagu zajedništva i vjeruje da se mogu obraniti tako da se drže zajedno i sve što će se događati snime mobitelima. Snimljeni video zapisi bit će ključan dokaz. Realizacija plana tijekom testa iz matematike važan je dio vrhunca priče. Lucija je upisala netočne rezultate u Sandin test, ali je riješila jedan zadatak točno, kako bi joj pokazala da nije zla.

Zaključni dio vrhunca je sljedeći sat matematike i rezultati testova. Sanda i svi ostali zlostavljači dobili su jedinice. Sanda je prema Luciji uputila prijeteću primjedbu, „platit ćeš mi”, te u naletu bijesa i očaja napada Luciju u toaletu, a Lucija uzvraća udarac. Kao dokaz, Ružica snima fizički napad mobitelom. Prepoznajući ozbiljnost situacije, pedagoginja je odlučila sazvati sastanak sa svim roditeljima učenika koji su bili uključeni.

Rasplet omogućuje uvid što se dogodilo s likovima i prenosi glavnu poruku romana. Početak raspleta započinje Lucijinim priznanjem roditeljima. Majka se čudila zašto je tako dugo šutjela s obzirom na to da se u njihovoj obitelji o svemu moglo razgovarati, ali Lucija ni sama nije znala zašto je šutjela.

Dio raspleta je sastanak između djece, roditelja, razrednice, psihologinje i ravnatelja škole. Prema dogovoru, Ružica je u jednom trenutku ustala i preko ploče razvila projekcijski zaslon. To je označilo prekretnicu, sve ružne poruke su svi vidjeli, ali odrasli nikako nisu mogli argumentirano i mirno razgovarati kako bi se riješio problem. „Žalosno je bilo slušati odrasle ljude koji su se svađali kao neodgojena djeca” (Šojat, 2021, str.117). Lucija je smogla snage i zatražila da govori. Govor je započela

riječima da je oduvijek željela biti poput Sande, imati istu frizuru, odjeću, „a, ti si me stalno grizla. Znaš, čula sam da najviše laju i grizu psi koji se boje” (Šojat, 2021, str. 119). Ispravno je zaključila da Sanda kritiziranjem drugih skreće pozornost s vlastitih nesavršenosti. Lucija je ponosno istaknula da voli matematiku i učenje, a Sanda je to htjela pretvoriti u nešto sramotno. Na kraju je priznala da su zlostavljači jednako zbunjeni kao i tlačeni, ali svoju zbunjenost iskazuju nasilnim postupcima prema drugima. Mislila je da njezine riječi ništa neće promijeniti i da su bile uzaludne, međutim, Sanda je ustala, stala ispred Lucije i zamolila da joj oprost. Lucija joj je pružila ruku u znak pomirenja. Na kraju romana se saznaje da je rat između Lucije i Sande završio. Međutim, to ne znači da su postale najbolje prijateljice.

Poglavlja bez naslova su u romanu korištena kao alat za istraživanje tema vršnjačkog nasilja u školama, nesigurnosti tinejdžerica oko fizičkog izgleda i socijalne nejednakosti među učenicima iz kuta Lucije. Osim toga, ostavljajući poglavlja bez naslova autorica pobuđuje kod čitatelja znatiželju oko toga što će se odvijati u poglavljima. Nedostatak naslova omogućuje čitateljima tumačenje pročitano na različite načine, što može potaknuti na dublju analizu tema. Nadalje, nedostatak naslova omogućuje čitateljima suosjećanje s mislima i izazovima Lucije. Konačno, autorica namjerava angažirati čitatelje na tumačenje i razmišljanje o sadržaju i otkrivanju temeljnih veza između poglavlja.

5.3.3. Tema romana

U svojoj biti roman istražuje temu vršnjačkog nasilja u učionicama osmog razreda, a to je naglašeno već samim naslovom romana. Lucija naime razmišlja o sitnim pticama čvorcima i sitnim ribama. Sitne ptice, „kao oblaci brzo mijenjaju smjer i drže se skupa kako ih veliki ne bi progutali, uništili” (Šojat, 2021, str. 122). Sjeća se i riječi oca s jednog obiteljskog izleta, koji joj je objasnio da se sitne ptice i ribe okupljaju u jata kako bi se zaštitile od grabežljivaca, otac joj govori da se je „uvijek lakše oduprijeti opasnosti kad si u grupi” (Šojat, 2021, str. 74). Osim ove glavne teme, autorica problematizira aktualno pitanje samopouzdanja djevojčica u pubertetu, pitanja imovinske disproporcije među učenicima te probleme uljepšanih identiteta na društvenim mrežama.

Tema nesigurnosti oko fizičkog izgleda, razmotrena je kroz lik Lucije. Lucija se bori s nedostatkom vlastita samopouzdanja dok promatra ponašanje svoje najbolje prijateljice Ružice. Nedostatak samopouzdanja dijele obje spomenute djevojčice jer se boje prihvatiti pohvale i potvrde od drugih. Kada Lucija pogleda svoj odraz u ogledalu vidi odraz nekog drugog, „netko tko nalikuje malom, žalosnom mišu, pokislom mišu” (Šojat, 2021, str. 6), što sugerira njezino nezadovoljstvo vlastitim izgledom. Autorica vješto povezuje osjećaje nesigurnosti koji su učestali kod djevojčica tinejdžerske dobi s glavnom temom romana.

Podtema imovinske nejednakosti među učenicima u priči je naglašena preko suprotne imovinske situacije Zrinke i Ružice, dviju učenica. Zrinka, jedna od predvodnica zlostavljača iz čopora prikazana je kao bogata jer se oslanja na bogatstvo svojih roditelja i nošenjem moderne odjeće se štiti od bilo kakvog potencijalnog ismijavanja ili neugodnosti koje bi mogle proizaći iz činjenice da ju je mama pratila u školu do petog razreda. „Skupa odjeća i najnoviji modeli mobitela koje je mijenjala nekoliko puta godišnje bili su joj mač, artiljerija, sve” (Šojat, 2021, str. 76). Nasuprot tome, odlična učenica Ružica, žrtva zlostavljača prikazana je kako se ona i mama suočavaju s financijskom neizvjesnošću zbog očevog zanemarivanja plaćanja alimentacije. Ružica strepi hoće li joj majka moći platiti fakultetsko obrazovanje. Autorica se u romanu ne bavi izravno imovinskom nejednakošću, no dočarava razliku između onih koji posjeduju materijalno bogatstvo i onih koji ga nemaju.

5.3.4. Narativne figure

U romanu psihemske narativne figure igraju ključnu ulogu u oblikovanju priče i davanju dubine likovima. Autorica je oblikovala različite likove s različitim osobinama, motivacijama i sukobima koji pokreću radnju naprijed. Lucija, glavni lik i pripovjedač, u romanu je promišljena i introspektivna osoba. Nesigurna je i bori se s osjećajem sumnje u sebe. Međutim, pokazuje odlučnost pokušavajući razumjeti zbunjujuće stvari kroz čitanje lektirnih djela. Nadalje, u romanu Lucija pokazuje empatiju i istinsku brigu za druge, što dokazuje njezina zabrinutost za prijateljicu Ružicu koja je žrtva zlostavljanja. Preispituje se je li dobra prijateljica i „pitam se je li među onim ribarima koji su se rugali Santiagu, bilo ljudi kao što sam ja. Ljudi koji nisu radili ništa: onih koji se, doduše, nisu rugali, no koji nisu ni zaštitili Santiaga. Jesmo li oni i ja gori od onih

glasnih koji se rugaju? Jesmo li?” (Šojat, 2021, str.19). Njezina briga za druge ogleda se u njezinom planu da osnaži zlostavljane učenike da se odupru svojim zlostavljačima. „Muče nas, a mi im pišemo lektire, prepisuju od nas testove, a ponašaju se prema nama kao prema budalama. Zašto bismo morali trpjeti? Zašto smo uopće dosad trpjeli?” (Šojat, 2021, str. 57). Lucija zauzima hrabar stav izjavom da im više neće pisati testove iz matematike, fizike, kemije, niti im dopuštati da prepisuju dnevnik čitanja iz lektire. Osim svojih intelektualnih sposobnosti, Lucija pokazuje i hrabrost izravno se fizički suprotstavivši Sandi, vođi razrednih nasilnika. Njezina hrabrost je dodatno potvrđena spremnošću da razotkrije zlostavljače unutar razreda. Lucija je višedimenzionalan lik koja u jednakoj mjeri pokazuje i ranjivost i snagu.

Osim što se bori s nesigurnošću oko svog fizičkog izgleda, Ružica se u školi suočila s raznim oblicima zlostavljanja i maltretiranja, posebno usmjerenih na slabo financijsko stanje njezine obitelji i na njezin izgled. Osjećala se bespomoćno pa je čak i zbog negativnih iskustava izbjegavala pohađati nastavu. Odsutnost oca je vjerojatno značajno pridonijela njezinom osjećaju napuštenosti i nesigurnosti. Unatoč poteškoćama i borbom s niskim samopoštovanjem, Ružica pokazuje otpornost, hrabrost i odlučnost u odluci da se suprotstavi zlostavljačima. Na kraju romana Lucija rječito dočarava Ružičinu bit, „mislim da će mi najdraža uspomena jednoga dana biti Ružičin široki osmijeh koji štiti od svih zala i svakog očaja” (Šojat, 2021, str. 123).

Sanda je prikazana kao nasilna učenica koja predvodi razredne zlostavljače. U romanu predstavlja oštru suprotnost Luciji. Sanda je prikazana kao manipulativna, lukava i potencijalno nasilna djevojčica. Posjeduje vještinu da brzo promijeni svoje ponašanje, od demonskog do anđeoskog, glumeći nevinost. Ona zna kako nanijeti emocionalnu bol drugima i uživa u grubom verbalnom zlostavljanju, shvaćajući da određene riječi mogu biti bolnije od fizičkih udaraca. Primjer za to su riječi upućene Ružici. „...vidi kolike su ti sise. Kravo debela!” (Šojat, 2021, str. 18). Pri kraju romana Sanda se ispričava i traži oprost od Lucije, sugerirajući da je možda shvatila kakvu je štetu nanosila drugima i željela se iskupiti. Iako je Sanda prikazana kao prepredena, zlonamjerna i zločesta djevojčica koja je uživala u zlostavljanju drugih, neočekivanom isprikom nagovještava potencijal za promjenu unutar njezina karaktera.

Od ostalih likova mogu se izdvojiti Lucijini roditelji kao oslonac u njezinu životu. Zrinka, Leon i Davor prikazani su kao zlobne, arogantne i agresivne osobe koje uživaju u omalovažavanju razrednih kolega. Međutim, usred te okrutnosti pojavljuju se likovi Andreje i Denisa, izvanrednih učenika koji iako nisu izravno iskusili agresivno ponašanje u razredu, aktivno udružuju snage sa svojim zlostavljanim razrednim kolegama kako bi se suprotstavili nasilnicima. Njihovo ponašanje pokazuje empatičnu prirodu i spremnost da zaštite druge od nevolja. U romanu su prikazani i likovi nastavnika, Sandinih roditelja, Sinišina i Zrinkina majka, te Leonovi i Davorovi roditelji. Svaki od tih likova dodaje elemente raznolikosti u priču, kroz koje autorica istražuje teme i podteme romana.

U romanu postoji nekoliko socijskih narativnih figura koje igraju značajnu ulogu u oblikovanju priče. One ilustriraju probleme i izazove s kojima se suočavaju različite društvene grupe, kao i nejednakosti i nepravde koje postoje u školama i društvu. U romanu su prikazane sljedeće socijske narativne figure: žrtve, nasilnici, nijemi promatrač, nastavnici i roditelji zlostavljača.

Lucijina najbolja prijateljica Ružica i odličan učenik Siniša također su snosili najveći teret zlostavljanja od razrednih kolega. Sanda je predvodnica razrednih nasilnika, zajedno s članovima čopora Zrinkom, Leonom i Davorom. Nasilnici se ističu agresivnim ponašanjem prema svojim kolegama iz razreda, iskorištavajući neravnotežu moći ili osobnu nesigurnost žrtve.

Vezana strahom i neizvjesnošću, Lucija se pretvara u nijemog promatrača dok se njena najbolja prijateljica suočava s verbalnim zlostavljanjem. Nadalje, nastavnici, koji su trebali odigrati ključnu ulogu u prepoznavanju i rješavanju problema vršnjačkog nasilja, nažalost dugo nisu primjećivali što se događa.

Roditelji zlostavljača, koji su trebali utjecati na ponašanje i stavove svoje djece prema zlostavljanju su učinili suprotno, potpirili vatru zlostavljanja. Nisu htjeli preuzeti nikakvu odgovornost i pomoći u sprečavanju nasilja

Prijatelji Andrea i Denis, učenici koji nisu bili žrtve verbalnog zlostavljanja, ali su se nasilju suprotstavili, dajući podršku i prijateljstvo zlostavljanim učenicima koji su bili meta agresivnog opora.

Pri analizi romana ispitano je i nekoliko ontamskih narativnih figura koje oblikuju priču i doprinose njezinom ukupnom značenju. Primjer ontamske narativne figure u romanu je transformacija i rast Lucije. Ona je prikazala svoj osobni rast te otpornost na pozitivne promjene usred poteškoća. Roman se vrti oko dvije skupine učenika osmog razreda, zlostavljača i zlostavljenih. Lucija, koja je i sama meta ismijavanja zbog svog izgleda, svjedoči verbalnoj agresiji na njezinu najbolju prijateljicu Ružicu i odličnog učenika Sinišu. Usred zlostavljanja, Lucija dolazi do ključne spoznaje da se moraju oduprijeti svakodnevnom maltretiranju i držati zajedno ako žele zaustaviti tiraniju. Tijekom roman, Lucija prolazi unutarnju transformaciju, a zlostavljanje kolega iz razreda je tjera da preispita vlastite postupke i uvjerenja. Roman prenosi poruku nade, pokazujući da su usred problema moguće pozitivne promjene, a transformacija može dovesti do bolje budućnosti.

Zlostavljanje u romanu je još jedan primjer ontamske narativne figure. Zlostavljanje se očituje kroz postupke vođe zlostavljača, učenice Sande i njezinih sljedbenika. Žrtve zlostavljanja Siniša, Ružica i Lucija, doživjele su osjećaj straha, nesigurnosti i poniženja. Te su traume imale teške posljedice te je zbog toga Siniša pokušao samoubojstvo, a Ružica nije dolazila na nastavu, dok je Lucija dobila gastritis. Zlostavljanje se nije događalo samo u školi. Ružica bila žrtva zlostavljanja na društvenim mrežama. Zlostavljači su grubo vrijeđali Ružicu zbog izgleda i slabe materijalne situacije, a Sinišu zbog nošenja naočala. Društvene mreže odigrale su značajnu ulogu u pojačavanju negativnih učinaka zlostavljanja.

Društvena hijerarhija unutar škole i njen doprinos vršnjačkom nasilju je ontamska narativna figure. Unutar razreda predvodnica zlostavljača Sanda i zlostavljačica Zrinka iz bogate obitelji imale su položaj popularnosti i moći koji im je omogućio utjecaj na njihove vršnjake. One su koristile svoj status upuštajući se u činove verbalnog zlostavljanja te uključujući samo odabrane u svoj krug prijatelja, a ciljajući kao svoje žrtve učenike koje su smatrali slabijim ili nižima u društvenoj hijerarhiji, kao što su to bili Ružica i Siniša.

5.4. Analiza romana *Zmajevi koji ne lete*

5.4.1. Pripovjedač i fokalizacija

Šesnaestogodišnji Marijan je pripovjedač i fokalizator u prvom licu u ovome romanu. On je nesretno dijete koje se osjeća izgubljeno i usamljeno. Njegova obitelj je disfunkcionalna i ne pruža mu potrebnu podršku, te se osjeća kao da nikome nije stalo do njega. U očaju se odlučuje upustiti u svijet pušenja sintetske droge pod nazivom Osvježivači, tražeći bijeg od emocionalne boli. Njegova uloga pripovjedača i fokalizatora u romanu važna je iz tri razloga. Prvo, on pruža uvid u svoje misli, osjećaje i sjećanja, što pomaže čitatelju da shvati njegovu tugu, ljutnju, tjeskobu i osjećaj usamljenosti zbog nesređenih obiteljskih razloga. To je primjerice vidljivo iz razgovora Marijana i psihologa Roberta. Marijan je izrazio svoju tugu i ljutnju zbog majčina odlaska, „moja mama me ne voli. Pričao sam da je otišla od tate i njega i nije uopće razmišljala o njemu. Mama me više nije vidjela kao svoje dijete, nego kao dijete čovjeka od kojeg je otišla kao lopov, bez najave” (Šojat, 2020, str. 90). Mama u Marijanu nije više vidjela ništa svoje, samo sramotu, sve ružno i glupo što je naslijedio od oca. „Pričao sam i o ocu koji mi je sve dopuštao, kako bih ga ostavio na miru, ali i kako bi mami tjerao inat” (Šojat, 2020, str. 90). Njegove misli i osjećaji prema mami su vrlo negativni, jer smatra da ga ne voli i vidi kao sramotu. Očito je bio jako povrijeđen majčinim odlaskom, što se vidi u rječniku koji koristi: „ne voli”, „otišla”, „nije vidjela”, „sramota”, „naslijedio”. Korištenjem takvih riječi pokazuje osjećaj tuge, ljutnje i ogorčenosti prema majci. On je imao složene odnose s oba roditelja. S jedne strane, osjeća se odbačenim i nevoljenim od majke, koja ga je napustila. S druge strane, osjeća se frustriranim i ljutim na oca, koji mu je sve dopuštao. Marijan odgovora psihologu Robertu da ne želi da se njegovi roditelji pomire i ponovo žive zajedno „zato što bi se opet svađali, vrijeđali, vikali” (Šojat, 2020, str. 111). Iz odgovora se može zaključiti da ima negativno iskustvo sa svojim roditeljima kada su zajedno. Očito je zabrinut za svoju budućnost i boji se da bi ponovo bio izložen njihovom nasilju i svađama.

Drugo, Marijanove misli i osjećaji su ključni za razumijevanje teme ovisnosti. Marijan priznaje Robertu da nikada nije osjećao ništa ugodno dok je pušio, „nakon svakog pušenja uglavnom ga boljela glava i trbuh. Također mu se uvijek vraćalo”. Na Robertovo pitanje zašto je to onda radio, Marijan odgovara: „Tada osjećam da postojim,

zato što me boli” (Šojat, 2020, str. 78). Marijan se osjećao odbačenim, nevoljenim i kao da ne postoji. Pušenje osvježivača je njegov način da se nosi s tom boli. Fizička bol je za Marijana bila bolja od emocionalne koju je osjećao jer pušenje mu daje osjećaj da je živ i da je još uvijek tu.

Treće, Marijanove misli i osjećaji su ključni za razumijevanje teme lažnog prijateljstva. To se primjerice može ilustrirati Marijanovim odustankom od Cikija i Dabe, najboljih prijatelja iz djetinjstva. „Bolje je biti i sam, nego s pogrešnim ljudima, na pogrešnom, zlom putu” (Šojat, 2020, str. 163). Ovaj dio romana usredotočen je na Marijanovo putovanje prema samoostvarenju, dok nastoji ostvariti svoj puni potencijal. Svjestan je da njegovi prijatelji, Ciki i Daba idu pogrešnim putem i boji se da će stradati ako nastavi provoditi vrijeme s njima. Odlučio je staviti svoju dobrobit ispred lažnog prijateljstva jer zna da je važno okružiti se pravim ljudima, čak i ako to znači biti sam neko vrijeme.

5.4.2. *Fabula*

Autorica u romanu koristi linearnu fabulu kojom prati Marijanov put kroz ovisnost. Osim toga, važno je i naglasiti da je ovo jedan od rijetkih romana s tematikom ovisnosti otvorene fabule.¹⁰ S obzirom na to da Marijan na kraju romana zaključuje da će učiti „svoj svijet mijenjati riječima i odlukama“ (Šojat, 2020, str. 164), naglašava se proaktivan način razmišljanja prema osobnom rastu i davanju značajnog doprinosa vlastitom okruženju, kao i mogućnost nastavka priče.

Budući da je u romanu riječ o emocionalnome putovanju glavnog lika, autorica se primarno služi unutarnjom fabulom kako bi čitatelji mogli razumjeti Marijanove motive za ulazak u svijet ovisnosti te njegovu transformaciju kroz priču. Roman započinje tako što se Marijan našao u nejasnoj situaciji jer nije znao gdje se nalazi i kako je dospio na Klinku za psihijatriju. Sjećao se da je te večeri pio jeftino vino i pušio sintetsku drogu s prijateljima iz djetinjstva, Cikijem i Dabom, a nakon toga mu je pozlilo, srušio se na zimskoj hladnoći, a njegovi prijatelji su pobjegli.

¹⁰ Za usporedbu može poslužiti roman Nade Mihelčić *Zeleni pas* (2009) koji završava tragično, odnosno ovisnica umire od posljedica konzumacije droge pa možemo govoriti o zatvorenoj fabuli.

U uvodnom dijelu čitatelji se upoznaju s Robertom, psihologom koji će biti važan lik u priči. Robertov lik je ključan jer će pomoći Marijanu da se riješi ovisnosti i emocionalnih trauma uzrokovanih ponašanjem razvedenih roditelja. Jedan uvodni odlomak otkriva informacije o Marijanovim odrastanju i nezdravoj okolini kojoj je bio izložen zbog problematičnog odnosa roditelja. Marijan iznosi iskustvo neprestanih svađa roditelja i majčinog iznenadnog odlaska od njega i tate. Roditelji nisu „već godinama znali razgovarati, nego samo urlati jedno na drugog. I lupati vratima” (Šojat, 2020, str.13). Na kraju je mama iznenada otišla bez ikakvog objašnjenja, dok je otac bio na poslu, a on u školi.

Uz to, još jedan odlomak uvodi u priču, za vrijeme razgovora Marijana i psihologa Roberta. Marijan kao svoje prijatelje iz djetinjstva predstavlja Cikija i Dabu, međutim ne uzima u obzir činjenicu da su ga prijatelji napustili kada mu je pozlilo od pušenja. Psiholog Robert je pitao Marijana zna li što je prijateljstvo, a on nije znao odgovoriti. Ova nesposobnost da odgovori na pitanje i loše iskustvo s Cikijem i Dabom da su ga napustili u nevolji, navodi na zaključak da preispituje pravo značenje prijateljstva.

Zaplet pokreće radnju i daje strukturu Marijanovoj priči. Kada se Marijan prvi puta našao na psihijatriji, otac je prvi od roditelja stigao u bolnicu i pristao na preporuku psihologa Roberta da Marijan ostane na bolničkom promatranju. Međutim, kada je stigla Marijanova mama, sve se okrenulo. Ona je odmah počela vikati i pokazala svoju zabrinutost zbog toga kako će ga drugi doživjeti, te strahuje od njihove osude. „Tko će ga jednog dana zaposliti nakon psihijatrije? Ja ću umrijeti od stida. Što sam to rodila?” (Šojat, 2020, str. 34). Za nju, boravak Marijana na psihijatrijskoj klinici, znači etiketirati ga kao luđaka, s čime se ona nikako ne može pomiriti. Ona je odbacila liječničke savjete, agresivno se ponašala i doslovce Marijana na silu odvela iz bolnice svojoj kući. Nakon što je Marijan stigao kod nje u stan, ona je bacila u zahodsku školjku tablete koje je Marijan dobio u bolnici kao obaveznu terapiju.

Odlomak koji u priču unosi dodatni zaplet je ponovno Marijanovo kontaktiranje Cikija i Dabe, unatoč svemu što se dogodilo. Dogovorili su da te večeri puštaju zmajeve. Marijan se prisjećao da su osvježivače nazivali zmajevima od kojih lete, pa ih puštaju, što je služilo kao šifra da roditelji ne bi ništa saznali. Kada su se našli u parku,

Marijan nije pitao svoje takozvane prijatelje zašto su ga ostavili i pobjegli kada mu je pozlilo. Marijan priznaje, „htio sam ga pitati zašto su me prekjučer ostavili. I htio sam i nisam htio pitati to” (Šojat, 2020, str. 47) Emocionalno slab nije želio zaoštravati njihovo načeto prijateljstvo.

Osim toga, zaoštren je sukob između Marijanovih roditelja. Sukob se dogodio kod mame gdje je Marijan u tom trenutku privremeno boravio. Otac je Marijanu donio školske knjige, ali nikakav razgovor između roditelja nije bio moguć. Susret roditelja brzo se zaoštrio vikanjem, prijetnjama, a vrhunac je dosegao kada je mama svoje bijes prema Marijanu iskazala zastrašujućom izjavom, „da će ga zadaviti, ubiti golim rukama ako ne prestane s tim sranjima” (Šojat, 2020, str. 63). Shrvan njenim riječima, Marijan je prekrio uši, jer nije mogao slušati što o njemu govori. Nadao se podršci i zaštiti od oca. Molio ga je da pođe s njim, međutim otac je izjavio kao da ne govori vlastitom djetetu hladnom primjedbom, „neka sad ona vidi kako je to biti roditelj”. Jedina rečenica koja je odjekivala u Marijanovoj glavi bila je: „Ne voliš ti mene dovoljno, stari moj” (Šojat, 2020, str. 65). U tom trenutku Marijan se osjećao odbačenim i necijenjenim od strane onih koji su ga trebali njegovati i brinuti za njega.

Vrhunac romana započinje kada se Marijan ponovno navečer nađe u parku s Cikijem i Dabom. Odlučili su ponovno pušiti. Kada su već došli do kraja pušenja, Marijan se zaprepastio ugledavši kako Ciki iznenada pada i počinje se grčiti. Još se više uplašio kada je vidio pjenu na Cikijevim ustima i čuo jezovite zvukove stenjanja. U panici, Daba je ponovno pobjegao, ali Marijan je, unatoč bolovima koje je osjećao zbog osvježivača, nekako pronašao mobitel i nazvao hitnu pomoć. Nazvao je i svog oca koji mu je savjetovao da ostane miran i neka ide s Cikijem i hitnom u bolnicu jer će i on tamo doći. Marijan je nazvao i psihologa Roberta koji je potvrdio dolazak u bolnicu.

Nešto kasnije, Marijan se ponovo našao u Robertovoj ordinaciji gdje je dobio obavijest od Roberta kako je Ciki dobro. Robert je objasnio da se Cikiju dogodio napad sličan epileptičnom. Marijan se tada po prvi puta otvorio Robertu i iskreno priznao da ga boli što ga majka ne voli i kako ima osjećaj da mu otac sve dopušta kako bi ga ostavio na miru. Nadalje, priznao mu je da su on, Ciki i Daba zlostavljali druge učenike koje su smatrali štreberima. Marijan je procijedio kroz zube: „Ja sam obično govno,

smeće. Ni rođena me mater ne treba!” (Šojat, 2020, str. 93). U bolnicu je ponovno došla mama i tražila da ga puste jer je smatrala da njen sin nije lud.

Dio vrhunca je Marijanov odgovor na pitanje Roberta je li ikada želio da mu se roditelji pomire i ponovno svi žive zajedno. Marijan se izričito protivio da se to dogodi, objašnjavajući da bi se oni ponovo nastavili svađati, vrijeđati, lupati vratima i urlati. Marijan je pokazao koliko je traumatično doživljavao njihove svađe i ne želi pomirenje jer je uvjeren da bi se ponovio isti obrazac ponašanja. Više voli ideju da budu razdvojeni umjesto da se on izlaže dodatnim nevoljama. U bolnici, Marijan i otac iskreno su razgovarali o razvodu roditelja i utjecaju na njega. Marijan je izrazio razočaranje očevim ponašanjem jer nije ništa činio ili ga disciplinirao zbog problematičnog ponašanja, „nikada mi nisi rekao ništa, nikad me udario, nikad urlao. Ništa!” (Šojat, 2020, str.119). Marijan je osjećao da mu je nepostupanje oca omogućilo da nastavi s destruktivnim navikama poput pušenja osvježivača. Osim toga, otkrio je ocu da su njegove emocionalne boli rezultat stalnih svađa, vrijeđanja i vikanja između njega i mame. Majčin odlazak bez ikakvog objašnjenja i pozdrava povrijedio ga je čak više od razvoda. Otac se opravdavao da nije ništa poduzimao smatrajući da je Marijan dovoljno patio zbog razvoda, osim toga nije mogao spriječiti mamu da ode. Marijan zaključuje da nije bilo razloga da je zadržava s obzirom na to kako su se svađali. Oca je smatrao odgovornim jer ga nije uspio zaštititi od nje i nije bio u stanju dovoljno odlučno suočiti se s problemima unutar braka. Na kraju, Marijan i otac su se zagrlili i otac je obećao uvijek biti uz njega.

Rasplet romana utjelovljuje nadu i dovodi priču zadovoljavajućem kraju. Marijan je mnogo naučio o sebi, svojim roditeljima, prijateljima, te je doživio promjene u svom životu. U raspletu priče, Marijan je imao iskreni razgovor s psihologom Robertom. Na povratku kući, Marijanov otac je kupio kolače i kod kuće pripremio pravi ručak, prvi nakon četiri godine koliko je prošlo od dana kad ih je mama ostavila. On je bio ispunjen srećom i ocu je izrazio zahvalnost. Marijan je krenuo u školu i saznao od razrednice da je Ciki ponovo bio u bolnici i umalo umro zbog ponovnog pušenja osvježivača. Prijatelj Daba još jednom je pobjegao i nije pomogao Cikiju. Na sljedećoj kontroli kod Roberta, Marijan se povjerio da je nepovratno puklo njegovo prijateljstvo s Cikijem i Dabom. Na kraju, stojeći ispred zgrade psihijatrije, čuo je radosne melodije ptičjeg pjeva i shvatio da je proljeće stiglo.

I u ovome romanu, autorica koristi poglavlja bez naslova kako bi stvorila određeni učinak na čitatelje. Jedna od mogućnosti je da poglavlja bez naslova predstavljaju skrivenu i tajnovitu prirodu maloljetnih ovisnika. Marijan, koji se bori s ovisnošću, problemima u obitelji i lažnim prijateljima, trudi se sakriti svoje probleme od drugih. Poglavlja bez naslova odražavaju ovu tajnovitost i stvaraju osjećaj neizvjesnosti kod čitatelja. Druga je mogućnost da autorica, korištenjem unutarnje fabule, prenosi osjećaj dezorijentiranosti glavnog lika, šesnaestogodišnjeg Marijana. Također, takva poglavlja daju mogućnost čitateljima da projiciraju vlastita iskustva i tumačenja priče. Ovo može biti osobito snažno za čitatelje koji su imali vlastita iskustva s ovisnošću o drogama, stalnim svađama razvedenih roditelja ili prijatelje koji su ih iskorištavali.

5.4.3. Tema romana

Roman zadire u različite teme i podteme, dočaravajući uvjerljivu priču kroz živopisne likove. Središnja tema je ovisnost mladih o sintetskim drogama. Osim toga, istražuju su teme problematičnih i neskladnih obitelji i prijateljstva koje počiva na iskorištavanju. Tema ovisnosti o drogama trojice prijatelja, prikazana je primjerom u odlomku u kojem se glavni lik romana Marijan, sastaje u parku sa svojim prijateljima Cikijem i Dabom da puše osvježivače. Marijan je promatrao Cikija kako vješto mota cigarete za pušenje osvježivača, „bio je vješt daleko vještiji i od mene i Dabe. Gledao sam ga kako pripaljuje i zabacuje glavu, stenje dok dim drži u plućima” (Šojat, 2020, str. 77) i uživa u svakom udisaju. Marijan se zatekao kako uvlači dim od kojeg mu je bubnjalo u ušima i dao cigaretu Dabi koji je ležerno udahnuo i izdahnuo dim. Marijan nije mogao poreći nelagodu koju je uvijek osjećao dok je pušio osvježivače. Često je to rezultiralo glavoboljama, bolovima u trbuhu i napadima povraćanja. U odlomku je vidljiva opasnost i štetne posljedice povezane s pušenjem osvježivača. Istaknuti su fizički i zdravstveni problemi s kojima se susreću ovisnici. Reakcija koju je imao Ciki dovela je do njegovog kolapsa i hitne potrebe za medicinskom pomoći kako bi mu se spasio život. Također, Marijanov strah i očaj, dok pokušava pomoći prijatelju, dodatno naglašavaju težinu situacije.

Jedna od podtema romana su izazovi s kojima se suočava Marijanova disfunkcionalna obitelj, a koja dolazi u tešku krizu kada njegovi roditelji shvate da ne

možu više zajedno. Nažalost, Marijan snosi najveći teret njihovih loših odluka i zbog toga se osjećao neželjeno. Marijan je u maminom stanu svjedočio jednoj od bezbrojnih svađa između roditelja. Svađa se vrtjela oko roditeljskih krivnji i optužbi. Mama je vikala: „Odgojio si idiota narkomanskog! Nisi ga znao odgojiti!” (Šojat, 2020, str. 61). Otac je predlagao da Marijan potraži pomoć na psihijatrijskom odjelu kako bi se oslobodio problema ovisnosti. Na kraju roditeljske svađe, Marijana su zanemarila oba roditelja, jer je želio otići s ocem, koji mu je rekao da ga voli, ali ga u tom trenutku nije poveo sa sobom i spasio od majke.

Nadalje, roman istražuje podtemu lažnog prijateljstva. Marijanovi najbolji prijatelji od prvog razreda osnovne škole su bili Daba i Ciki. Ciki je bio dijete razvedenih roditelja, ali on nije više imao pojma kada su mu se roditelji razveli. S druge strane, Dabini roditelji imali su skladan odnos u koji se Marijan uvjerio kad god bi ga posjećivao. Dabina „mama, Ana, Ančica kako ju je od milja nazivao Dabin otac, neprestano je nešto pekla i uvijek pjevala u kuhinji.” (Šojat, 2020, str. 67). Marijan je Dabine roditelje vidio kao jedan paralelni idilični svijet, ne kao njegov gdje su se roditelji neprestano vrijeđali. Unatoč prijateljstvu od djetinjstva, Marijan je postao žrtva njihovog lažnog prijateljstva jer su Ciki i Daba pokazali svoju sebičnost i nedostatak odanosti. Kako se priča razvijala, prijateljstvo između trojice prijatelja se pogoršalo da bi naposljetku i bespovratno puklo.

5.4.4. Narativne figure

U romanu je Marijan psihemska narativna figura i predstavlja ovisnika o sintetskim drogama. Odmah na početku romana, situacija se za Marijana i njegov život pokazala vrlo ozbiljnom.

Glavni razlog Marijanove ovisnosti je njegova problematična obitelj, koju su karakterizirale stalne svađe, manjak empatije, naročito s majčine strane, te njen odlazak od kuće bez ijedne riječi. Marijanov otac je bio previše slab da se mogao oduprijeti ponašanju svoje žene. Posljedica stalnih roditeljskih svađa bila je Marijanova emocionalna bol, zbunjenost i osjećaj neželjenosti. „Ljudi se pogrešno spoje, kao moji roditelji. Pa imaju neželjenu djecu kao što sam ja. Pa na toj djeci traže sve ono što mrze na onom s kim su se pogrešno spojili” (Šojat, 2020, str. 15). Marijanova majka je

sebično odbijala prihvatiti istinu da je Marijanu potrebna stručna pomoć. „Neće nitko o meni pričati da mi je sin na psihijatriji!” (Šojat, 2020, str. 62). Unatoč majčinom protivljenju, Marijan je ovaj put odlučan i ostaje u bolnici te uz pomoć psihologa Roberta uspješno završava rehabilitacijski proces. Ovoga puta, pomogao je i otac, koji je doživio vlastito transformativno iskustvo koje mu pomaže da shvati kako se treba ponašati odgovoran roditelj, a to se odnosilo na činjenicu da je postao svjestan posljedica svojih postupaka i odlučio se promijeniti nabolje. Marijan je prekinuo je sve kontakte s Cikijem i Dabom i shvatio da je njihov odnos opasan i toksičan. Kada ga je psiholog Robert pitao gdje su mu prijatelji, Marijan je odgovorio da ih nema. Kroz roman se jasno ukazuje da su obiteljski problemi glavni krivac za Marijanovo okretanje drogi.

Marijanov tata Mario, psihemska narativna figura, jedan je od središnjih likova u romanu. On je složena i kontradiktorna osoba. Pun je ljubavi i Marijanu želi dobro, ali je u isto vrijeme slab i neodlučan. Nije znao kako ga zaštititi od zlostavljanja majke Sonje. Marijan se prisjećao maminog urlanja: „Kako zbog mene ima gastritis, pa ću ili prestati s tim sranjima, ili će me ona zadaviti, ubiti golim rukama.” (Šojat, 2020, str. 63). Tata nije nikako reagirao kad je izgovorila te riječi o Marijanu, a morao je. Marijan se požalio ocu da ga nije čuvao od mame. Unatoč svemu, volio je svog sina Marijana i na kraju shvatio da mora biti agresivniji i zaštitnički nastrojen. Naučio je kako je važno komunicirati s Marijanom o njegovim osjećajima i problemima.

Sonja, Marijanova majka, bila je emocionalno nestabilna, prevrtljiva i nemarna osoba. Iz romana je vidljivo da je ona osoba s mnogim problemima koji su je sprječavali u pružanju ljubavi i podrške koju je Marijan trebao. Umjesto toga, ona se izživljava na Marijanu i njegovom ocu. U mučnim scenama često je vikala, vrijeđala i prijetila Marijanu nasiljem. Marijan se prisjećao: „Kako smo joj stari i ja uništili život. Kako više nema živaca ni za koga od nas. Kako želi živjeti i biti normalno ljudsko biće, zabavljati se, smijati, uživati...” (Šojat, 2020, str. 63). Njezina nebriga je bila očita, ostavila je supruga i sina bez objašnjenja. „Ostavila je nas i poruku kojom je tati sigurno poručila nešto užasno jer on je dugo s tim papirom hodao po stanu, psovao i preklinjao. Možda je i nekoliko puta zaplakao” (Šojat, 2020, str. 14). Majka je očito pokazivala egocentričan stav jer se više brinula o svojoj sreći nego Marijanovoj dobrobiti i oporavku od ovisnosti kao prioritetu. U naletu bijesa vikala je, „tko će ga jednog dana

zaposliti nakon psihijatrije? Ja ću umrijeti od stida što sam to rodila” (Šojat, 2020, str. 34). Očito je i ona nosila neke neriješene probleme koji su je tjerali da se ponaša na nezdrav način. „I tvoja majka sigurno ima neku ranu i nije svjesna što čini. Odnosno nije svjesna da je ono što čini loše, da ti tako nanosi bol. I nju je netko naučio takvom odnosu. Ljudi oponašaju. I tvojoj majci će trebati pomoć, ali na to je nitko ne može prisiliti” (Šojat, 2020, str. 130), zaključio je psiholog Robert.

Ciki i Daba, kao psihemske narativne figure, bili su Marijanovi prijatelji od djetinjstva s kojima je dijelio problematičnu ovisnost o osvježivačima. Psiholog Robert je u bolnici Marijanu postavio važno pitanje: „Znaš li što je prijateljstvo?” (Šojat, 2020, str. 19). Marijan nije znao što bi odgovorio. Ciki i Daba su svojim bijegom u ključnoj situaciji pokazali svoju sebičnost jer nisu stavili potrebu da pomognu Marijanu ispred svog straha od mogućih posljedica. Cikijevo sebično ponašanje može se pripisati tome što je dijete iz disfunkcionalne obitelji. Nažalost, roditelji su ga koristili kao alat za njihovo natjecanje i inačenje. Stalno su se nadmetali koji će mu kupiti skuplju igračku, što se u konačnici odrazilo na Cikijev emocionalni razvoj. Dabini postupci su pokazivali da mu je na prvom mjestu vlastita dobrobit, a njegovi roditelji, kojih se sramio, bili su čista suprotnost Marijanovim i Cikijevim roditeljima. Kao mali, Marijan je volio odlaziti kod Dabe. Dabina majka je uvijek pekla kolače i pjevala u kuhinji, stvarajući toplu i ugodnu atmosferu. Dabini roditelji bili su nježni jedno prema drugom i uvijek su se smijali. Daba se stidio svojih roditelja, što je ukazivalo na dublji problem s njegovim vlastitim identitetom i samopoštovanjem.

Na Marijanovom putu ka izlječenju od ovisnosti i prevladavanju emocionalnih ožiljaka zbog burne veze njegovih roditelja, psiholog Robert se pojavljuje kao svjetionik podrške i razumijevanja. Robertova empatična prisutnost i pažljivo slušanje pružaju Marijanu prijeko potreban siguran prostor za dijeljenje svojih borbi i trauma. Robertov uvid u ljudsku psihu blista kada govori: „Podsvijest je kao velika, mračna teško prohodna šuma. Cijeli život nas uče što je pristojno. Uče nas da budemo pristojni prema odraslima, da slušamo roditelje, a nitko nam ne govori da ni odrasli uvijek ne znaju kako se ponašati. I odrasli su često izgubljeni.” (Šojat, 2020, str. 104). Kao terapeut, Robert utjelovljuje pristup bez osuđivanja, prihvaćajući ljude onakvima kakvi jesu. Robertovo razumijevanje ljudske prirode proširuje se na društvenu stigmiju koja okružuje mentalno zdravlje. Cikijevi roditelji „ne žele priznati da njihov sin ima problem.

Mnogima je teže izaći na kraj s javnom sramotom nego sa smrću do koje neki problemi mogu dovesti.” (Šojat, 2020, str. 106). Robert je savjetovao i Marijanovog oca da mora promijeniti pristup i ponašanje kako bi Marijanu pružio učinkovitu podršku. „Stari obrasci ponašanja s vaše strane vrati će ga njegovim starim obrascima. Vrtjet ćete se u krug. Morate biti okrutni ponekad. Morate zauzeti stav odrasle i odgovorne osobe.” (Šojat, 2020, str. 135). Prepoznavši Marijanov potencijal, Robert mu upućuje riječi ohrabrenja i ulijeva nadu u put prema ozdravljenju.

Analizirajući sociemske narativne figure u romanu, može se steći dublje razumijevanje socioekonomskog konteksta unutar kojeg se priča odvija. Postoji nekoliko socioekonomskih narativnih figura koje igraju značajnu ulogu u oblikovanju priče: ovisnici, psiholozi, disfunkcionalna obitelj i lažno prijateljstvo.

Marijan se pojavljuje kao sociemska narativna figura koja utjelovljuje ovisnost. Njegova osobna borba, koja obuhvaća motivaciju i eventualne posljedice, bacaju svjetlo na psihološke i fizičke posljedice zlorabe osvježivača. Marijan nosi traume razvoda svojih roditelja i majčine emocionalne nedostupnosti pa se stoga okreće pušenju osvježivača kao načinu da se nosi sa svojom emocionalnom boli. Trauma je godinama bila prisutna i utjecala je na njegovu sposobnost nošenja sa stresom i emocijama. Njegov lik predstavlja snažno svjedočanstvo da ovisnost nije samo problem pojedinca, već je to složeno stanje bezbrojnih uzroka.

Psiholog Robert ključna je figura u Marijanovom oporavku. Suosjećajnim, ali čvrstim pristupom on pomaže i Marijanovom ocu da shvati ozbiljnost situacije. Tijekom Marijanovog boravka u bolnici, Robert mu je pomogao da razumije svoju ovisnost i razvije strategiju za suočavanje s njom. Marijanov lik je važan prikaz kako psiholozi mogu biti ključni u oporavku od ovisnosti. Stručnjaci daju podršku, razumijevanje, i stručnost koje su neophodne za oporavak. Međutim, roman baca svjetlo na izazove s kojima se suočavaju ovisnici koji traže pomoć ali i psiholozi. Mnogi zaziru od psihologa jer se boje javne sramote, iako neki problemi ovisnosti mogu dovesti do smrti. Robert smatra i prepoznaje da je javna sramota često veći strah od smrti.

Unutar disfunkcionalne obitelji, Marijanovi roditelji, Sonja i Mario, bivši supružnici igraju ključnu ulogu. Njihov loš odnos baca sjenu na Marijanov život i

pridonosi ovisnosti. Sonja, Marijanova majka je izvor njegove emocionalne boli. Ona je emocionalno nedostupna i ne daje sinu potrebnu podršku, što dovodi do njegove izolacije i osjećaja napuštenosti, što ga čini ranjivim na ovisnost. Otac Mario dopuštao je Marijanu sve, misleći da mu tako pomaže. Marijan je želio čvrstog oca koji će ga voditi u pravom smjeru i zaštititi od agresivne majke. Na kraju, otac priznaje svoje pogreške i prepoznaje potrebu da bude čvršći i da Marijan treba znati što je prihvatljivo ponašanje, a što nije. Kada ne postoje jasne granice, djeca se mogu osjećati izgubljeno i nesigurno.

Sociemsku narativnu figuru lažnog prijateljstva predstavljaju Ciki i Daba. Njihovi postupci otkrivaju plitkost njihove veze s Marijanom, razotkrivajući prijateljstvo lišeno brige i odanosti. Kada je Marijanu pozlilo od štetnosti pušenja osvježivača i kada se srušio u nesvijest, njegovi prijatelji su se uplašili i pobjegli kako bi izbjegli daljnje probleme. Njihov bijeg pokazuje da oni nisu imali namjeru suočiti s problemima koji ne služe njihovim interesima. Marijan je morao donijeti važnu odluku - hoće li nastaviti prijateljstvo s njima, ili će se od njih distancirati. Zaključio je da je Daba sebičan i kukavica, a Ciki nepouzdan. Osobito je bio bijesan na Dabu i njegov bijeg u trenutku kada je Cikiju pozlilo. Marijan je na kraju romana prenio duboku poruku: „Bolje je biti i sam, nego s pogrešnim ljudima na pogrešnom, zlom putu” (Šojat, 2020, str.163).

U romanu je smješteno je nekoliko ontemskih narativnih figura koje oblikuju priču. Ontemska figura samouništenja je snažna sila u ljudskoj prirodi, manifestira se kao neodoljiva težnja prema pogubnim ponašanjima, čak i kada se zna da je to pogrešno. Na početku romana, Marijan doživljava ozbiljne fizičke posljedice pušenja osvježivača, uključujući povraćanje i gubitak svijesti. Dezorijentiran i nesposoban stajati ili govoriti, prisjeća se: „Mislim da mi se vraćalo. Ili sam već bio vraćao.” (Šojat, 2020, str.5). Ciklus samouništenja nastavlja se nekoliko večeri kasnije u parku, kada Marijan, Ciki i Daba ponovo puše osvježivače. Već se za vrijeme pušenja Marijan osjećao kao da mu netko pozabijao noževu u trbuh i nije osjećao ništa ugodno. Kad su već došli do samog kraj pušenja Ciki je djelovanjem droge zabacio glavu u trzaju, spustio ruke, „opustio koljena i srušio se na snijeg. Počeo se tresti, na usta mu je tekla čudna pjena i ispuštao je čudne zvukove” (Šojat, 2020, str.79).

Marijanova borba s ovisnošću predstavlja ontensku figuru bijega od stvarnosti. Pušenje osvježivača je za Marijana predstavljalo moćnu silu, iako je znao da je to pogrešno. Paradoksalno, pušenje droge mu nije pričinjavalo nikakvo zadovoljstvo, umjesto toga, on to iskustvo opisuje „kao da su ga tukli i gazili, kao da je preko njega prešao vlak” (Šojat, 2020, str.125). S tim opisom pokazivao je da korištenjem droge pokušava pobjeći od osjećaja boli i tuge. U razgovoru s psihologom Robertom, Marijan priznaje, „ovako barem znam zašto me boli”, što je jasan znak da je pušenje koristio kako bi pronašao racionalno objašnjenje za svoju bol. Korijen Marijanovih emotivnih previranja leži u odnosu s majkom koja ga je doživljavala kao „sramotu, sve ružno, glupo i odurno što je naslijedio od oca” (Šojat, 2020, str.91). Pod Robertovim vodstvom, Marijan je postupno shvatio da je ovisnost uzaludan pokušaj prikrivanja emocionalne traume, te da se treba naučiti nositi s problemima na zdraviji i konstruktivniji način.

Sukob Marijanovih roditelja predstavlja ontensku figuru sukoba u obitelji. Sukob je prisutan na nekoliko razina. Na prvoj razini, Marijan nije želio da se njegovi roditelji pomire. Kao bespomoćni svjedok roditeljskih svađa, čeznuo je za bijegom od njihovog neprijateljstva, strepeći od pomisli da bi se njegovi roditelji pomirili, jer bi to samo dovelo do ponovnog oživljavanja obrasca njihove toksične dinamike. Na drugoj razini je emocionalna hladnoća majke prema Marijanu. Nije pokazivala nikakve interes za njega i osjećao je da ga majka ne voli. Na trećoj razini je, za razliku od majčine hladnoće, prevelika popustljivost oca prema Marijanu. Otac je imao pretjerano popustljiv pristup, nije ga kontrolirao i postavljao mu granice. „Zašto mi nisi ništa rekao? Za sve gluposti koje sam napravio. Nikada mi nisi rekao ništa, nikad me udario, nikad vikao. Ništa!” (Šojat, 2020, str.119).

Na kraju je ontenska narativna figura transformacije kod lažnog prijateljstva u odnosu Marijana, Cikija i Dabe. Njih trojica su nerazdvojni od prvog razreda osnovne škole. Njihovo prijateljstvo se suočilo s testom kada su krenuli pušiti osvježivače, a Marijanu je tom prilikom pozlilo. Ciki i Daba su ga u teškom stanju ostavili vani na hladnoći i pobjegli, umjesto da pomognu. Čin napuštanja razbio je iluziju nepokolebljivog prijateljstva. Druga transformacija se dogodila kada je Cikiju pozlilo od pušenja osvježivača. Daba je opet pobjegao vođen svojim instinktima samoodržanja, ostavljajući Marijana samog da preuzme teret spašavanja prijatelja u nesvijesti. Ovaj Dabin kukavičluk dodatno je razotkrio Dabinu sebičnost, „znam, nije sramota bojati se

ali toliko se bojati za svoju guzicu...” (Šojat, 2020, str. 162). Marijan, razočaran tim ponovljenim činom napuštanja, dolazi do spoznaje da je „bolje biti sam, nego s pogrešnim ljudima na pogrešnom zlom putu” (Šojat, 2020, str. 162).

6. ZAKLJUČAK

U književnosti za mlade, tabu teme proizlaze iz razmišljanja odraslih o problemima suvremenog života te diskusije oko toga trebaju li zaštititi djecu od svih životnih problema. U prošlosti se smatralo da je najbolje staviti probleme pod tepih kako bi se djeca zaštitila od nepotrebnih briga i stresa, međutim, današnji civilizacijski trenutak i stanje duha ističu važnost slobode izražavanja i otvorenog razgovora o svim temama, pa tako i o onima koje se smatraju tabuima. Suvremeni pisci književnosti za mlade smatraju da je važno upoznati mlade s problemima s kojima se mogu susresti u životu, kako bi mogli naučiti kako ih prevladati. Kao rezultat toga, u suvremenoj književnosti za mlade sve se češće obrađuju teme koje su prije bile smatrane neprimjerenim, kao što su droga, erotika, neizlječive bolesti i smrt. Ove teme su dio stvarnosti u kojoj mladi žive, a književnost za mlade ima važnu ulogu u pomaganju mladima da se suoče s njima.

Ivana Šojat u svojim romanima *Oblak čvoraka* i *Zmajevi koji ne lete* namijenjenim mladima usredotočila se na probleme nasilja u školi, nesigurnosti oko vlastitog fizičkog izgleda, podjele razrednih kolega na bogate i siromašne, ovisnosti o upotrebi sintetskih droga i patnje tinejdžera unutar nesređenih obitelji. Njeni romani, ne samo za mlade već i odrasle, primjer su kako se tabu teme mogu obraditi na kvalitetan, poučan i iskren način. Teške teme su stalna preokupacija u stvaralaštvu Ivane Šojat.

Budući da se proces odrastanja produžio, mladi su danas izloženi većem broju izazova i problema nego prije. Upravo zbog toga, suvremeni autori književnosti za mlade otvoreno progovaraju o mnogim temama koje su nekada bile tabu. Osim toga, dostupnost medija mladima omogućuje da se informiraju o različitim temama pa tabu teme više nisu tako neprihvatljive kao prije. Teme koje su se ranije smatrale neprikladnima ili preteškima u suvremenoj hrvatskoj književnosti postaju predmet književne obrade, a književnost za mlade ima važnu ulogu u pripremi tinejdžera za život. Oni će se stjecanjem znanja i usvajanjem pozitivnih kulturnih, duhovnih i etičkih vrijednosti moći bolje nositi s izazovima odrastanja.

LITERATURA

Primarna literatura

Šojat, I. (2020). *Zmajevi koji ne lete*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Šojat, I. (2021). *Oblak čvoraka*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Sekundarna literatura

Crnković, M. (1990). *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga.

Crnković, M. (1997). Neki problemi i zadaće znanstvenog istraživanja i promocije dječje književnosti u Hrvatskoj danas. U Ranka Javor (ur.) *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas* (str. 7-16). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.

Hameršak, M., Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Uvodi

Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Hranjec, S. (2008). *Suvremeni hod dječje hrvatske književnosti*. *Kolo*, 3. Zagreb: Matica hrvatska, 280-293

Hranjec, S. (2009). *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: Alfa.

Lavrenčić Vrabec D. (2002), Bol odrastanja: droge, seks i... Javor R. *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež* (str. 7-16). Zagreb: Knjižnice grada Zageba.

Martinović, I., Grgić, I. i Kotromanović, E. (2019). *Užitak u čitanju: teme u literaturi za mlade objavljenoj u Hrvatskoj 2016. – 2019. godine*. *Anafora*, VI (2), 287-326.

Peleš, G. (1999) *Tumačenje romana*. Zagreb: ArTresor

Šimić Tonin, N. (2019). Perspektiva podjele. *Zadarski književni ljetopis*, 2(2), 337-363.

Težak, D. (1998). Tematske smjernice u svjetskoj književnosti za mladež. Javor, R. *Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež* (str. 10-14). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.

Težak D. (2006). Vitez i Kušan - začetnici moderne hrvatske dječje književnosti. *Metodika*, 7(2), 279-288.

Zima, D. (2008). *Adolescentski roman u hrvatskoj književnosti do početka 2000. godine*. Kolo, 3. Zagreb: Matica hrvatska, 213-248.

Internetski izvori

Bilić, B., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Preuzeto 10.03.2024. s <https://hrcak.srce.hr/file/144180>

Bojčić, K. i Mandić Vidaković, S. (2022). *Vršnjačko nasilje i učenička percepcija školske klime*. Preuzeto 12.03.2023. s <https://doi.org/10.38003/sv.71.1.12>

Hina S.B. (2021). Spisateljica Ivana Šojat objavila novi roman za mlade Oblak čvoraka. Pruzeto 06.01.2024. s <https://www.nacional.hr/spisateljica-ivana-sojat-objavila-novi-roman-za-mlade-oblak-cv-oraka/>

Hrvatska enciklopedija (2013). <https://enciklopedija.hr/clanak/tabu> Preuzeto: 10. 03. 2024.

Karlović, R. (2023). *Ivana Šojat*. Preuzeto 05.01.2024. s <https://vrisak.vbz.hr/ivana-sojat/>

Krmpotić, M. (2015). Jom Kipur Ivane Šojat-Kuči – roman snažne energije i žestoke kritike. Preuzeto 06.01.2024. s <https://www.novolist.hr/ostalo/kultura/knjizevnost/jom-kipur-ivane-sojat-kuci-roman-sna-zne-energije-i-zestoke-kritike/>

Težak, D. (2008). Dvije spisateljice romana za mlade odrasle. Preuzeto: 10.3.2024. s <https://www.matica.hr/kolo/309/dvije-spisateljice-romana-za-mlade-odrasle-20529/>

Vlahović, G. (2020). *Mi i dalje važemo mrtve kao životinjske polutke na tržnici.*

Preuzeto 25.02.2023. s

<https://express.24sata.hr/kultura/mi-i-dalje-vazemo-mrtve-kao-zivotinjske-polutke-na-trznici-24339>

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam samostalno napisala diplomski rad *Tabu teme u romanima Ivane Šojat* pod mentorstvom profesorice Marine Gabelice te sumentorstvom profesorice Kristine Giacometti.

Tamara Klarić
